

MONITOR HOSPODÁRSKEJ POLITIKY

2023, Č.2 / ZIMA
NHF, EUBA

khp

katedra
hospodárnej politiky

TÉMA ČÍSLA:

**ČO JE ZA BIEDOU
SAMOSPRÁV?**

- OTÁZNIKY OKOLO ŠOKUJÚCEHO PRÍJMU PODNIKOV
- HLADÁ SLOVENSKÁ EKONOMIKA SUPERSTAR?
- ROBOTICKÍ PORADCOVIA V SLOVENSKOM PROSTREDÍ

EDITORIÁL

Milí naši čitatelia,

Na dennej báze sa stretávame s obavami miestnej samosprávy o schopnosť udržať služby poskytované obyvateľom. Predstavitelia miest diskutujú zvýšenie daní a poplatkov, obmedzenie niektorých činností a pripravujú krízové scenáre. Hoci sa situácia vyhrotila v súčasnosti, v jej pozadí môžu byť aj dlhodobejšie a systémové problémy, nielen šoky ostatného obdobia. „Tému čísla“ zimného vydania nášho časopisu sme venovali tomuto problému, z dvoch odlišných uhlov pohľadu.

S pribúdajúcimi údajmi o produktivite práce a jej vysvetľujúcich faktoroch sa stále výraznejšie odhaľuje jedna z chorôb slovenskej ekonomiky: niekdajší líder v raste produktivity je dobiehaný a aj predbiehaný. Aj tomu venujeme pozornosť v sekcii „Aktuality“. Okrem toho sa dočítate o perspektívach robotických investičných poradcov v slovenskom prostredí, o vplyvoch súperenia veľmocí alebo o zdanlivom paradoxe neposilňovania váhy eurozóny v medzinárodnom obchode po vstupe do nej. A ešte je tu paleta ďalších oblastí, sekcia „Zaujímavosti“ je tradične pestrá. Čitateľ zvedavý na používanie analytických metód môže nazrieť do metodického okienka.

Vďaka za všetky konštruktívne pripomienky a námety.

Karol Morvay

Obsah

Aktuality

Prekonávanie produktivnej medzery: momentálne iba na polceste!	3
Nezamestnanosť mladých v Európe po pandémie.....	7

Téma čísla

O čom sa pri téme financovanie miestnej samosprávy nehovorí.....	10
Pretrvávajúci centralizmus je príčinou „biedy“ slovenských miest	14

Zaujímavosti

Udržateľný robotický nudging so zreteľom na slovensky hovoriacich robotických poradcov.....	21
Boj proti klimatickej zmene a geopolitické súperenie veľmocí	24
Dramatický vývoj príjmov v sektore podnikov: Problém reálnej ekonomiky, problém štatistiky, či oboch? ..	28
Ako sa naplnia predpoklad zvýšenia zahraničného obchodu s eurozónou po prijatí eura na Slovensku?	31
Hľadá Slovensko Superstar?	34
Gender Pay Gap: hľadanie rovnosti v odmeňovaní	38
Multiplikátor s pamäťou	40

Názory autorov prezentované v tejto publikácii nemusia reprezentovať názory inštitúcií v ktorých pôsobia.

Zoznam použitej literatúry pri jednotlivých článkoch je k dispozícii na požiadanie v redakcii časopisu.

Vedecko popularizačný časopis - Monitor hospodárskej politiky - polročná periodicitá.

Príspevky jednotlivých autorov prechádzajú recenzným konaním.

Šéfredaktor: Karol Morvay

Výkonný redaktor: Martin Hudcovský

Redakčná rada: Martin Lábaj, Martin Hudcovský, Kristína Mojzesová, Elena Fífeľková, Daniela Pobudová, Richard Kališ.

Vydáva: Katedra hospodárskej politiky, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave.

ISSN: 2453-9287

Prekonávanie produktivitej medzery: momentálne iba na polceste!¹

Karol Morvay
KHP, NHF, EUBA

V poslednom období nebola núdza o analýzy a komentáre upozorňujúce na skutočnosť, že ekonomika SR stratila svoju dynamiku v dobiehaní parametrov vyspelejších ekonomík. Postupne údajov pribúda, problém je živý a mení sa a je možné ho lepšie analyzovať (a nahliadať na jeho príčiny). Tu sa zameriame na zlyhávajúce v dobiehaní úrovne produktivity práce. Iba presne polovicu tzv. produktivitej medzery sa podarilo prekonať slovenskej ekonomike od polovice 90. rokov do roku 2022. A čo je horšie, za ostatné desaťročie sa žiadny veľký pokrok nedosiahol. Zakolísanie v dobiehaní produktivity vyspelejších ekonomík sa objavilo v celom rade bývalých transformujúcich sa štátov strednej a východnej Európy. Ale teraz už vidíme, že viaceré z nich túto chvíľu slabosti prekonávajú a v dobiehaní znovu pokračujú. Nepokračovanie tohto procesu v SR je o to znepokojujúcejšie.

Pobaltie a Česko nám dávajú lekcii

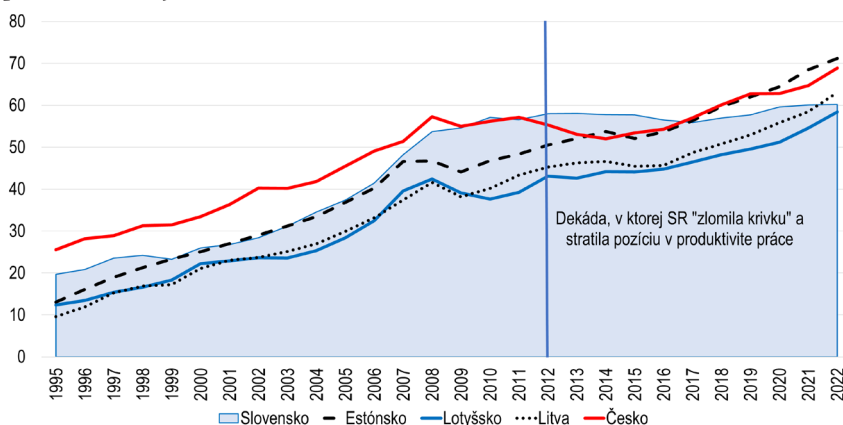
Prekonanie tzv. produktivitej medzery (rozdielu v úrovni produktivity práce medzi bývalými socialistickými ekonomikami a ich vyspelejšími partnermi) bolo celkom oprávnené vnímané od prvej polovice 90. rokov ako nevyhnutný krok pre zblížovanie materiálnych životných úrovní. Priskore

zabrzdzenie tohto procesu v SR prináša ustarostené komentáre, ale zatiaľ slabý ťah na prelomenie trendu. Jav sa stal jednou z výskumných oblastí nášho pracoviska.

Zlomenie krivky dobiehania úrovne produktivity EU27 sa chvíľu mohlo zdať ako bežný jav v krajinách strednej a východnej Európy (SVE). V období po globálnej finančnej kríze a recesii (2009) sa zlomili tieto krivky v mnohých krajinách a takto zlomené

¹ Článok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0781/21.

Graf 1: Dobiehanie úrovne produktivity práce EU27 (Pomer k úrovni EU27 v %, počítané z bežných cien v eurách)

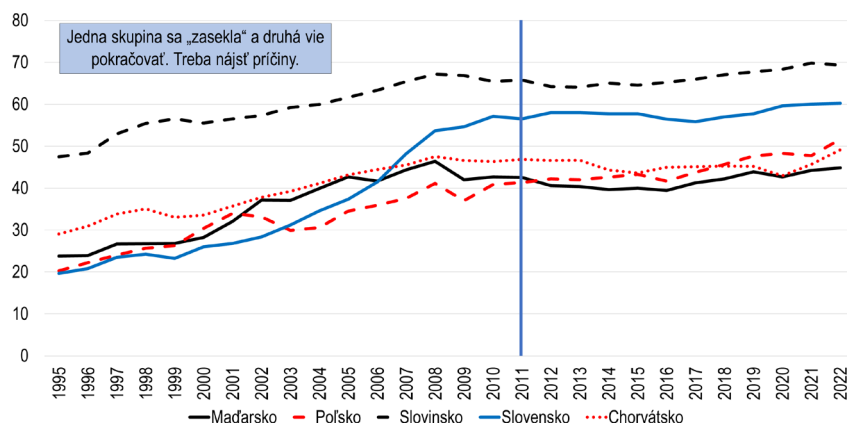
Poznámky: Produktivita práce je tu chápaná ako pridaná hodnota na pracujúceho (v celom článku).

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

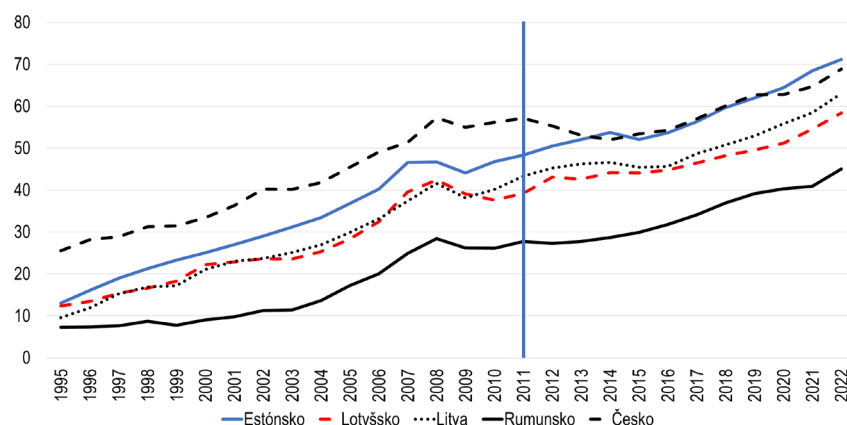
zostali rôzne dlhú dobu (ukážka v grafe 1). Ale niektoré krajiny dokázali túto slabosť prekonať a obnovili dynamiku dobiehania. Tým, že v SR k tomuto obnoveniu dynamiky neprišlo, SR stratila svoju atraktívnu pozíciu v skupine SVE. Pobaltské ekonomiky, ktoré mali pred desaťročím výrazne nižšiu produktivitu ako SR, svoje zaostanie nielen vymazali, ale stagnujúce slovenské hodnoty aj prekonal. Podobný manéver vidno aj Česku.

Graf 2: Dva vzory priebehu dobiehania úrovne produktivity práce vyspelejších ekonomík (Pomer k úrovni EU27 v %, počítané z bežných cien v eurách)

Vzor I. - spomalenie dobiehania v ostatnom desaťročí

Vzor II. - kontinuálny proces dobiehania

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Takmer všetky krajiny SVE (ktoré sú členmi EÚ) možno zoskupiť podľa priebehu prekonávania produktívnej medzery do dvoch skupín, predstavujúcich nejaký vzor priebehu.

- V krajinách, ktoré v grafe 2 predstavujú Vzor I., došlo k trvalému spomaleniu v prekonávaní produktívnej medzery. Patria sem krajiny V4 okrem Česka, Slovinsko a Chorvátsko. Ich spoločným znakom je, že po dosiahnutí svojej vrcholnej pozície približne okolo roku 2008 už nedochádza k ďalšiemu podstatnému zlepšeniu. Dosiahnutá relatívna pozícia voči priemeru EÚ v roku 2022 je podobná tej pred 10-14 rokmi. Prípád SR je ešte aj v rámci tejto skupiny trochu špecifický- ide o najvýraznejšie spomalenie. Krivka SR bola od polovice 90. rokov do obdobia 2008 – 2010 najstrmšia v skupine (SR najrýchlejšie uzatvárala svoju

produktívnu medzeru), následný prechod do horizontálnej krivky teda znamená najvýraznejšie spomalenie medzi obdobia.

- V krajinách, ktoré predstavujú Vzor II., je prítomná kontinuita v dobiehaní úrovne produktivity EU27. Okrem troch pobaltských ekonomík sem patrí Česko a Rumunsko (to síce s nižšími hodnotami, ale rovnakým vzorom priebehu). V týchto krajinách bolo spomalenie dobiehania po globálnej finančnej kríze iba krátkym javom (na rozdiel od Vzoru I.)

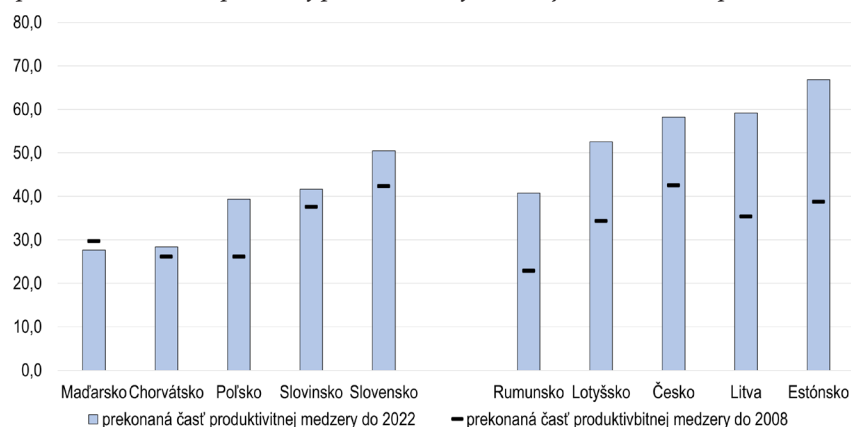
Jedna z príčin: preferencia betónu a ocele pred poznatkami a dátami

Príčin tohto javu je celý rad a sú ešte primárne preskúmané na prijímanie veľkých záverov. Možno však poukazovať na niektoré čiastkové predpokladané príčiny (a očakávame, že v blízkej budúcnosti bude možné predložiť komplexnejší rozbor faktorov stojacich v pozadí tejto aktuálnej traumy národohospodárov).

Už v minulosti sme na stránkach tohto časopisu poukazovali na problémy vyplývajúce z klesania miery investícií a tiež z atypickej štruktúry fixných investícií, ktorými sa tvorí majetok (aktíva) v slovenskej ekonomike. V súčasnosti sú už dostupné podstatne rozsiahlejšie databázy (v tomto Eurostat naozaj pridal) o štruktúre tvorby aktív v krajinách SVE a možno v takýchto úvahách pokračovať.

Jedna časť problému je samotné spomalenie investovania: miera investovania klesla v SR na úrovne nižšie ako sú v krajinách, ktoré je potrebné dobiehať (a dobiehajúci by mal mať dlhodobu vyššiu

Graf 3: Akú časť pôvodnej produktívnej medzery sa podarilo prekonať?
(percentuálna časť z pôvodnej produktívnej medzery, ktorá bola už prekonaná)

Poznámky: Spôsob výpočtu, na príklade SR: Pri prvom meraní v roku 1995 bola úroveň produktivity v SR na úrovni 20% priemeru EÚ. Produktívna medzera bola teda 80 percentuálnych bodov. Do roku 2022 sa SR dostala na úroveň 60% priemeru EÚ, produktívna medzera sa zmenšila na 40 percentuálnych bodov, čo je presne polovica tej východiskovej medzery. Preto SR prekonala polovicu (v grafe 50%) pôvodnej produktívnej medzery.

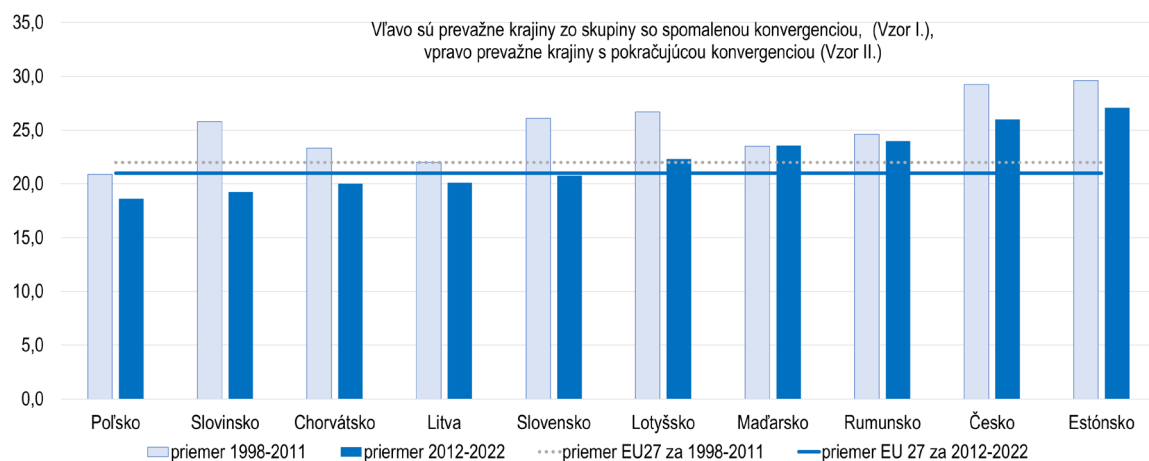
Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

mieru investovania ako dobiehaný – tak hovorí jedna zo všeobecne známych poučiek procesu dobiehania). Podobný problém vidno v časti krajín SVE- ale nie u lídrov dobiehania ako Estónsko alebo Česko (graf 4).

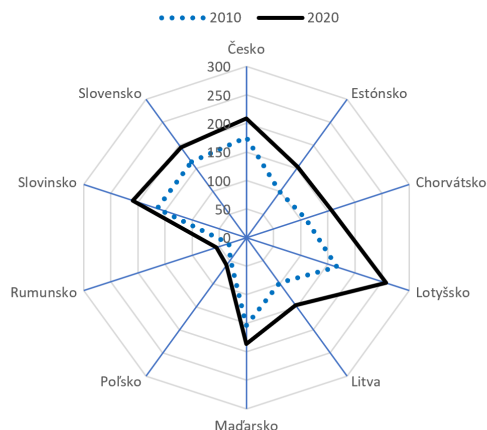
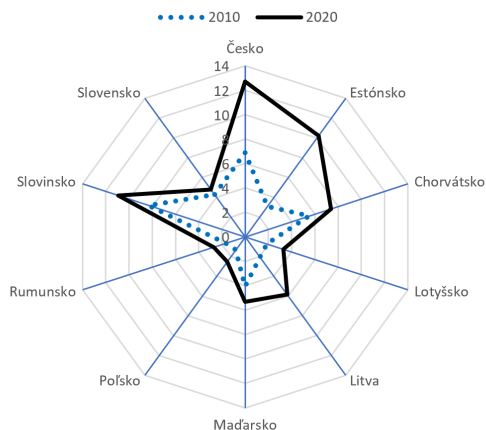
Druhá časť „investičného“ problému je v tom, aký typ aktív sa týmito investíciami tvorí. Vo všeobecnosti sa dá očakávať, že lepšie vybavenie ekonomiky kapitálom vedie k vyššej produktivite práce (cez zlepšenie vybavenia pracovníkov fixnými aktívami).

budovami (ktoré nemajú priamy pozitívny vplyv na produktivitu), ale mimoriadne nepriaznivú pozíciu v aktívach intelektuálneho vlastníctva (poznatky z výskumu a vývoja, softvéry, dáta – aktíva s výrazne pozitívnym vplyvom na produktivitu a na expanziu progresívnych odvetví). Súčasní lídri v raste produktivity (Estónsko a Česko) za ostatné desaťročie znásobili vybavenie pracovníkov takými aktívami, ktoré sú potrebné na intelektuálnu činnosť

Graf 4: Miery investovania naprieč krajinami SVE (podiel tvorby hrubého fixného kapitálu na HDP v %)

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

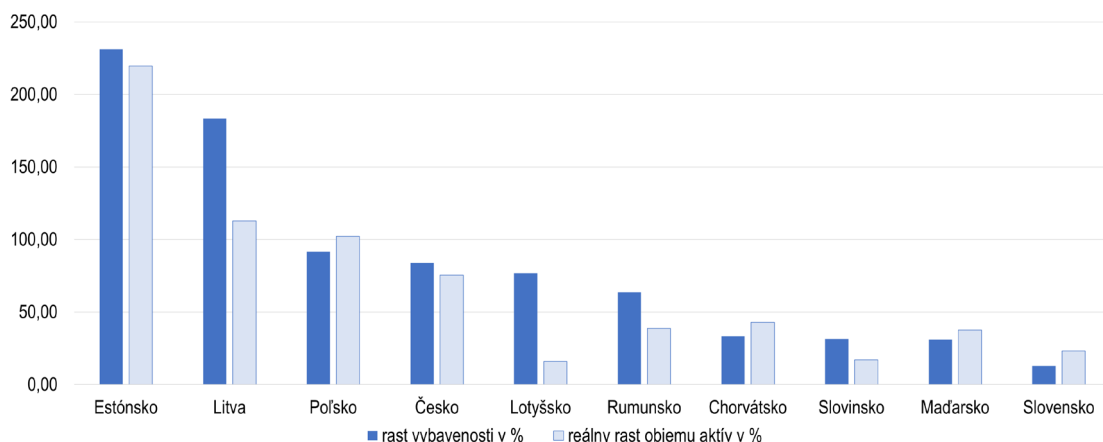
Graf 5: Vybavenosť dvomi vybranými druhmi fixných aktív (hodnota vybraného typu aktív na jedného pracovníka)**a) Vybavenosť budovami****b) Vybavenosť aktívami intelektuálneho vlastníctva**

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

(graf 5b). Za to isté obdobie sa tento parameter v SR zmenil iba nepatrne. Nárast vybavenosti pracovníkov aktívami intelektuálneho vlastníctva bol v SR najslabší v tomto súbore krajín SVE (graf 6).

O tom, že ekonomiky SVE v ostatných rokoch stratili dych a zlyhávali v ďalšom dobíjaní parametrov vyspelejších ekonomík, sa písalo a povedalo veľa.

Medzitým sa obraz trochu posunul a pribudlo aj údajov. Môžeme spochybniť starší predpoklad, že ide o plošný jav v SVE. Plošným sa zdal určitú dobu. Medzitým sa naši ekonomiky ukazujúce schopnosť obnoviť proces dobíjania. Existujú tak vzory hodné pozornosti. Vzniká tým lepší priestor pre výskum tohto problému. Limitujúcim faktorom je však aj nedostatočná pozornosť tvorcov hospodárskej politiky venovaná takýmto strategickým problémom.

Graf 6: Dynamika akumulácie aktív intelektuálneho vlastníctva v období 2012-2022

Poznámky: Rast vybavenosti v %- odráža nárast vybavenosti pracovníkov aktívami intelektuálneho vlastníctva, pritom vybavenosť je počítaná ako hodnota aktív na pracovníka (v bežných reprodukčných cenách). Treba brať do úvahy, že táto hodnota môže rásť kvôli rastu fyzického objemu aktív, ale aj kvôli rastu ich cien.

Reálny rast objemu aktív v %- odráža zmenu objemu týchto aktív v stálych cenách (vylúčený vplyv rastu cien). Ide však o objem aktív, nie je prepočítaný na pracovníka.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu.

Nezamestnanosť mladých v Európe po pandémii

Rastislav Solej
KFIN, NHF, EUBA

Mária Vojtasová
KFIN, NHF, EUBA

Ekonomika EÚ sa pomaly spamätáva z kríz, ktoré boli vyvolané externými faktormi – pandémiou koronavírusu a vojnou na Ukrajine. Tieto výkyvy v hospodárstve zasiahli aj pracovný trh najmä vo špecifických odvetviach. Ohrození boli predovšetkým zamestnanci v službách a obchode. V článku analyzujeme dosah vyššie spomínaných kríz na nezamestnanosť mladých ľudí do 25 rokov naprieč celou Európou.

Od začiatku pandémie COVID-19 už uplynuli takmer štyri roky. Pandémia so sebou priniesla nielen humanitárnu krízu, ale aj ekonomickú krízu, ktorá zasiahla najmä vybrané odvetvia.

Medzi najviac zasiahnuté odvetvia z hľadiska NACE klasifikácie patrili jednoznačne ubytovacie a stravovacie služby, kde podnikanie bolo buď čiastočne alebo úplne obmedzené. Zasiahnutý bol aj priemysel, vďaka potrhávaniu odberateľsko-dodávateľských vzťahov, ale aj ďalšie odvetvia – napr. školstvo, zdravotníctvo.

Pandémia zmenila aj podobu pracovného trhu. Veľká časť firiem umožnila svojim zamestnancom vzdialenú formu práce (takzvaný „Home office“).

V súčasnosti je práca z domu, pomerne bežnou záležitosťou jej rozsah však býva značne obmedzený a viaceré spoločnosti prešli na hybridnú formu.

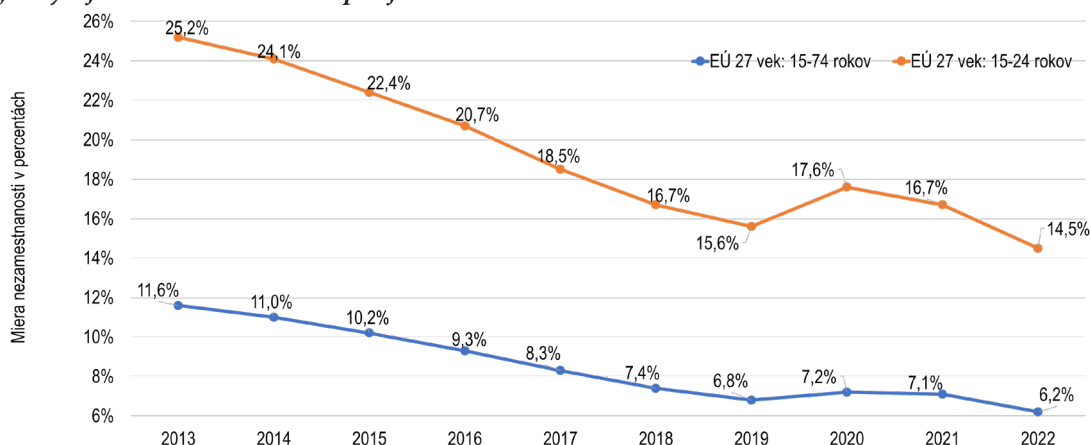
Od roku 2013 bola v Európe konjunktúra a

ekonomika rástla takmer v celej Európskej únii. S rastúcou ekonomikou sa znižovala aj nezamestnanosť. Už v prvých rokoch sa priemerná nezamestnanosť v rámci EÚ dostala pod úroveň 10% a pokles pokračoval priemerným tempom o 0,80 percentuálneho bodu ročne.

Klesala aj nezamestnanosť mladých ľudí do 24 rokov a to z úrovne 25,2 % na 15,6 % v roku 2019. Priemerný pokles nezamestnanosti mladých v EÚ bol 1,60 percentuálneho bodu. Zásah pandémie a kríza postihla viac mladých ľudí, keďže tí obsadzujú menej stabilné pracovné miesta a v čase hospodárskeho cyklu sú prvými adeptami na úspory nákladov na mzdy.

Nasledujúci obrázok 1 znázorňuje rozdiely v náraste nezamestnanosti u mladých v rámci rokov 2019 a 2020. Vychádzajúc z ročných údajov Európskeho štatistického úradu, môžeme pozorovať regionálne rozdiely v raste nezamestnanosti. Nárasty sú znázornené v percentuálnych bodoch.

Graf 1: Vývoj nezamestnanosti v Európskej únii

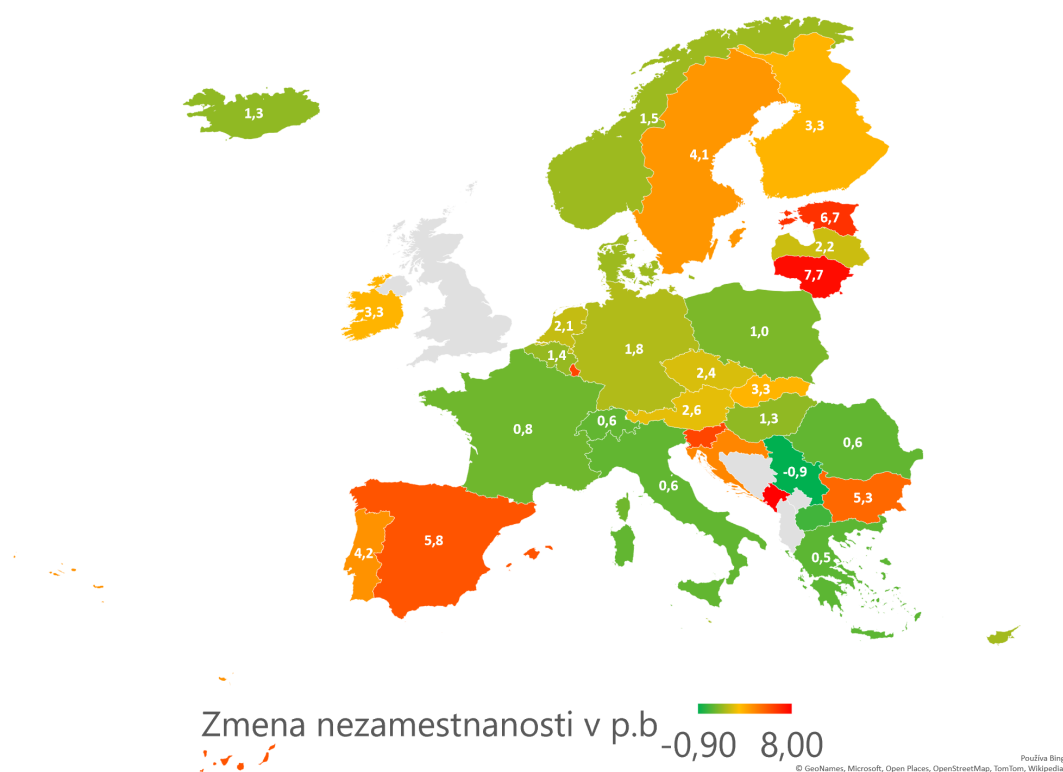
Prameň: vlastné spracovanie podľa dát z Eurostatu.

Francúzsku, kde bol nárast podobne vysoký (0,80 p.b.).

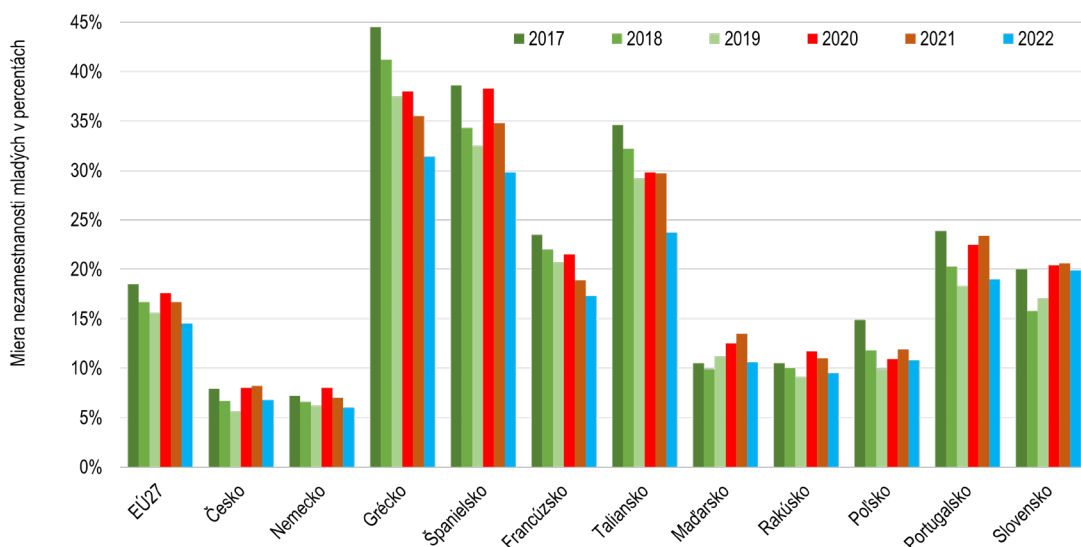
Nezamestnanosť vo Švédsku vzrástla o 4,10 percentuálneho bodu z 19,40 % na 23,50 %. Nárast okolo 4 p.b. bol ešte v Portugalsku (z 18,30 % na 22,50 %) a Chorvátsku, kde nezamestnanosť mladých vzrástla na 21,10 %. Najvyšší nárast bol v pobaltskom regióne, kde nezamestnanosť poskočila o 7,7 p.b. v Litve na 19,60 % a o 6,7 p.b. v Estónsku, na úroveň 18,30 %. Z trojice pobaltských krajín zaznamenalo najmenší nárast Lotyšsko, len o 2,20 p.b. na 14,90 %.

Región strednej Európy zaznamenal relatívne mierny nárast nezamestnanosti mladých. V Slovenskej republike sa nezamestnanosť mladých sa zvýšila len o 3,3 p.b., čo bol nárast v percentuálnych bodoch na úrovni Fínska. Podiel nezamestnanosti mladých u oboch spomínaných krajín vzrástol medziročne z približne 17 % na 20 %. Maďari mali podstatne lepšie čísla. Z úrovne 11,20 % vzrástla nezamestnanosť len o 1,3 p.b. na 12,50%. Náš severný sused, Poľská republika, mala v roku 2019 nezamestnanosť mladých na úrovni tesne pod 10 %. Nárast bol len o 1 percentuálny bod a v

Obrázok 1 Mapa zmeny nezamestnanosti mladých pred a po COVID-19 (zmena medzi 2019 a 2020 v perc. bodoch)

Prameň: vlastné spracovanie podľa dát z Eurostatu.

Graf 2: Vývoj nezamestnanosti mladých (15 – 24 rokov) vo vybraných krajinách Európskej únie

Prameň: vlastné spracovanie podľa dát z Eurostatu.

porovnaní so Slovenskom bola viac ako polovičná. Západný sused, Rakúsko, zaznamenal nárast o 2,60 percentuálneho bodu z 9,10% na 11,70%. Podobne ako pri celkovej nezamestnanosti bola najnižšia nezamestnanosť pred pandémiou u našich susedov z Českej republiky a u Nemecka, ktoré je výrazne prepojené aj s našou ekonomikou. Nezamestnanosť mladých v Česku bola len 5,6% a v Nemecku to bolo 6,20%. Za rok 2020 prišiel nárast na 8% v oboch spomínaných krajinách.

Graf 2 popisuje vývoj nezamestnanosti ľudí do 24 rokov za ostatných 5 rokov na vybraných krajinách EÚ. Okrem Slovenska sledujeme krajiny, ktoré boli a sú radené medzi PIIGS krajiny (okrem Írska), Nemecko, Francúzsko, priemer všetkých 27 krajín Európskej únie a susedných krajín SR, ktoré sú členmi EÚ. Zeleným odtieňmi sú reprezentované roky pred pandémiou, odtiene červenej inverzne zvýrazňujú roky 2020 a 2021, modrou farbou sú prezentované dáta za predchádzajúci kalendárny rok 2022.

Zo sledovaných PIIGS krajín je dlhodobou v najhorších číslach Grécko. Aj keď nezamestnanosť klesala, stále je veľmi vysoká. Pandémia v prípade Grécka nehrala výraznú úlohu, najmä kvôli už vysokým predpandemickým hodnotám. Veľký skok sa podaril medzi rokmi 2021 a 2022, kedy nezamestnanosť mladých poklesla až o 5 percentuálnych bodov na 31 %. Španieli dokázali podporiť zamestnanosť mladých pred pandémiou,

a tá ich čísla nezamestnanosti opätovne vystrelila späť do pôvodných čísel. Napriek tomu sa ale po pandémii nezamestnanosť ustálila na úrovni 30 %. Talianom sa taktiež podaril poriadny skok v boji proti nezamestnanosti mladých. V minulom roku sa dostali na úroveň 24% a postupne sa približujú k priemeru EÚ. Portugalská miera nezamestnanosti mladých rástla v rokoch 2020 a 2021, na druhej strane v predchádzajúcom roku miera poklesla o 4 p.b., čím sa Portugalčanom podarilo dostať mieru nezamestnanosti aj pod našu úroveň.

Slovensko je jedna z mála krajín, kde po pandémii nedošlo k poklesu aj v roku 2022. Nezamestnanosť je stále na úrovni 20 % a trendy nenaznačujú výrazné zlepšenie, skôr naopak. Poľsko má podstatne nižšiu mieru nezamestnanosti ako my, ale situácia s poklesom po pandémii tam je obdobná. Poľsku sa nedarí dostať nezamestnanosť ľudí do 24 rokov pod 10 %. Maďarsko bola jedna z mála krajín, kde nezamestnanosť mladých rástla ešte pred pandémiou. Medzi rokmi 2018 a 2021 vzrástla o 4 p.b. a zvrät prišiel až v minulom kalendárnom roku, kedy poklesla na 11 %. Poklesy zaznamenalo ešte Rakúsko, rovnako aj Francúzsko. Suverénne najnižšie hodnoty si udržiavajú Česko a motor európskej ekonomiky Nemecko, kde bola v roku 2022 najnižšia miera evidovanej nezamestnanosti u mladých ľudí do 24 rokov.

O čom sa pri téme financovanie miestnej samosprávy nehovorí¹

Tomáš Černěnko
KVSRR, NHF EUBA

Médiami čoraz častejšie zaznievajú vyjadrenia predstaviteľov miestnej samosprávy a ich stavovských organizácií samosprávy o jej nedostatočnom financovaní a potrebe zmeny spôsobu jej financovania. V nich navrhujú napr. presun zvyšného podielu výnosu DPFO miestnej samosprávy, podielu na DPH alebo na dani z príjmu fyzických osôb. Cieľom tohoto príspevku je poukázať na niekoľko ďalších faktov, ktoré by mali v diskusii o zmene financovania samosprávy zaznieť pred tým, ako k takému rozhodnutiu dôjde.

Slovenská miestna samospráva patrí s 2934 obcami (vrátane mestských častí Bratislavy a Košíc a vojenských obvodov) medzi najviac fragmentované v Európe, kde jej patrí 3. miesto za prvou Českou republikou a druhým Francúzskom. To znamená, že priemerná veľkosť obce je 1850 obyvateľov avšak viac ako 65 % obcí je menší ako 1000 obyvateľov a 90% obcí je menších ako zákonom (369/1990 Zb.) stanovených 3000 obyvateľov.² Ako je vidieť z tabuľky

1, v obciach menších ako zákonom stanovených 3000 obyvateľov žije celkom 409866 obyvateľov, čo predstavuje 37,84 % populácie Slovenska.

Dôsledky takéhoto fragmentovaného usporiadania sa prejavujú vo viacerých oblastiach. Prvou z nich je **ekonomická neefektívnosť**. V štúdií Skrytý poklad v samospráve (2017) autori vyčíslili, že v prípade, ak by sa Slovensko rozhodlo pre zmenšenie počtu správnych obvodov a pristúpilo k štrukturálnej reforme mohlo by sa znížením počtu správnych obvodov dosiahnuť (v závislosti od zvoleného

¹ Príspevok bol podporený projektom VEGA č.1/0683/21 Generačná výmena a zabezpečenie poskytovania verejných služieb a správy.

² Zákomom stanovená minimálna veľkosť obce potrebná pre vznik novej obce oddelením od „pôvodnej“ väčšej obce (§2a,

ods. 5 zákona). Táto zákonom stanovená minimálna veľkosť sa stala súčasťou zákona od 1.1.2002.

Tabuľka 1: Obce a populácia podľa veľkostných kategórií

	do 250	251 - 500	501 - 1000	1001 - 2000	2001 - 3000	3001 - 4000	4001 - 5000	5001 - 10 000	10 001 - 20 000	20 001 - 50 000	50 001 - 100 000	100 001 +	Spolu
počet obcí	511	618	754	573	175	71	35	65	35	43	9	2	2891
podiel	17,67%	21,37%	26,07%	19,81%	6,05%	2,46%	1,21%	2,25%	1,21%	1,49%	0,31%	0,10%	100,00%
obce kumulatívne	17,67%	39,04%	65,11%	84,92%	90,97%	93,43%	94,64%	96,89%	98,10%	99,59%	99,90%	100,00%	
populácia	78024	231359	534361	798098	409866	240523	147194	412351	453023	876769	575256	666687	5423511
podiel populácie	1,44%	4,27%	9,85%	14,72%	7,56%	4,43%	2,71%	7,60%	8,35%	16,17%	10,61%	12,29%	100,00%
populácia kumulatívne	1,44%	5,71%	15,56%	30,28%	37,84%	42,27%	44,98%	52,58%	60,93%	77,10%	87,71%	100,00%	

Prameň: Vlastné spracovanie autora na základe údajov ŠÚ SR.

modelu) uvoľnenie **51 až 316 mil. €** ročne. V prvom prípade sa jednalo o sústredenie výkonu správy do necelých 1000 správnych celkov v druhom prípade do 160³. V kontexte dnešnej situácie (rok 2023) sa ako vhodnejší javí variant so 160 celkami, ktoré by disponovali vyššou kapacitou na riešenie aktuálnych výziev, ktorým Slovensko čelí⁴ nehovoriac o výhodách, ktoré prináša menší počet správnych jednotiek pre podnikateľské prostredie (Ahrend et al, 2014, Černěnko – Peciar, 2019). **Odkladanie štrukturálnej reformy miestnej samosprávy tak Slovensko stojí každé 4 roky**, čiže jeden volebný cyklus orgánov samosprávy obcí, **viac ako 1,2 mld. €**.

Druhou je **nedostatočná politická súťaž**. Vysoký počet samosprávnych jednotiek si vyžaduje aj značné množstvo ľudských zdrojov len pre vytvorenie základných orgánov obce akými sú starosta/primátor obce/mesta a obecné/mestské zastupiteľstvo. Každé voľby do orgánov samosprávy obcí je potrebné zvoliť približne 20500 poslancov obecných zastupiteľstiev a 2900 starostov a primátorov.

Sloboda a Černěnko (2022) ukázali, že konkurencia medzi kandidátmi na starostov (primátorov) obcí (miest) v sledovanom období rokov 2010 až 2018 celkovo klesá (v sledovanom období sa počet obcí s práve jedným kandidátom na starostu zvýšil o 50%), pričom najvýraznejší prepad (kedy kandiduje práve jeden kandidát) je práve v obciach do 5000 obyvateľov. Celkovo tak v roku 2018 kandidoval **práve jeden kandidát** na starostu (primátora) v **29,1% obciach** (839 obcí z 2892).

Podobné výsledky sú aj v prípade konkurencie medzi kandidátmi do zastupiteľstiev obcí. Vo voľbách do orgánov samosprávy v roku 2022 kandidoval rovnaký počet kandidátov ako bol volený počet zastupiteľov v 388 volebných obvodoch, pričom 308 z nich bolo v „jendoobvodových“ obciach. Znamená to teda, že v 308 obciach kandidovalo do obecného zastupiteľstva práve toľko kandidátov koľko bolo potrebných pre vytvorenie obecného zastupiteľstva.

³ 970 správnych celkov kopíruje počet správnych obvodov matričných úradov, 160 zas vychádza zo štúdie realizovanej pracovníkmi Prírodovedeckej fakulty UK pre Úrad vlády SR v roku 2005.

⁴ vyššia mobilita obyvateľov, náročnejšie prostredie a úlohy, ktorým musí verejný sektor a teda aj miestna samospráva čeliť – COVID19, dopady agresie Ruskej federácie voči Ukrajine, globálne otepľovanie, energetika, problémy s doručovaním kvalitných verejných služieb (základné školstvo), atď.

Ak to premietneme na celú populáciu obcí, v ktorých sa v roku 2022 konali voľby do OSO (2918 obcí) môžeme povedať, že **v 10,55% obcí nemohli voliči**, ktorí sa rozhodli využiť iba svoje aktívne volebné právo, **ovplyvniť výsledok volieb** do obecného zastupiteľstva.

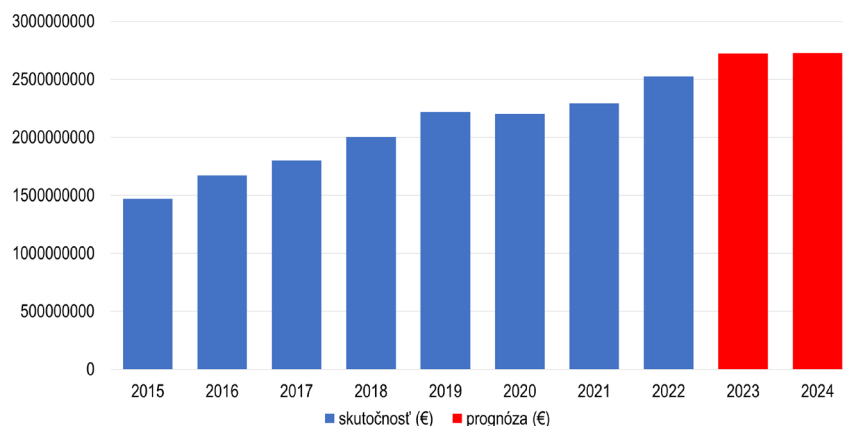
Zaujímavý je aj pohľad na príjmy samospráv. Tieto pochádzajú predovšetkým z podielových daní a miestnych daní a poplatkov. V prípade podielových daní sa jedná o podiel na dani z príjmu fyzických osôb vo výške 70% jej výnosu⁵, v prípade miestnych daní (zákon 582/2004 Z.z.) je to predovšetkým daň z nehnuteľností a v prípade miestnych poplatkov sú to napríklad poplatok za komunálny odpad alebo za rozvoj (zákon 447/2015 Z.z.).

Černěnko, Neubauerová a Zubaľová (2021) použitím Herfindahl- Hirschmannovho indexu na príjmy samospráv ukázali, že napriek možnostiam ktoré samosprávy majú, **pochádzajú ich príjmy predovšetkým z podielu na dani z príjmu fyzických osôb**, kedy už prvý percentil dosahuje hodnotu H (HHI) 0,36⁶. „Výnimku“ predstavujú najmä malé obce (spravidla pod 1000 obyvateľov), ktoré majú príjmy plynúce z ich polohy (lyžiarske stredisko, turistická atrakcia, jadrová elektráreň). Najnižšia dosiahnutá hodnota je 0,18 a desiatu najnižšia (z 2914) je 0,32. Celkovo sa tak miera koncentrácie a teda závislosti od podielu na dani z príjmu fyzických osôb zvyšuje s veľkosťou obce až do veľkosti 10000 obyvateľov.⁷ Potom prestáva byť vplyv veľkosti štatisticky významný. Z geografického hľadiska je najnižšia koncentrácia daňových príjmov v Bratislavskom kraji a zvyšuje sa rastúcou vzdialenosťou od Bratislavy. Nie je preto prekvapením, že najvyššiu mieru závislosti vykazujú obce v Prešovskom samosprávnom kraji (tento má zároveň najviac malých obcí). Zaujímavý

⁵ Pre roky 2023 a 2024 je dohodnutá „kompenzácia“ vo výške 228 a 236,5 mil. € §7i ods. 1 zákona č. 564/2004 Z.z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samospráve v z. n.. Táto je dôsledkom zvýšenia daňového bonusu pre pracujúcich rodičov, ktorý sa negatívne podpísal na celkovom výnose dane z príjmu fyzických osôb.

⁶ Vysvetlenie hodnôt H (HHI) na príklade koncentrácie firiem (tržieb, trhového podielu) v odvetví: <0.01 – vysoká konkurencia; H <0.15 – nekoncentrované odvetvie; 0.15 <H <0.25 – mierna koncentrácia; H> 0.25 – vysoká koncentrácia.

⁷ Toto je spôsobené aj vplyvom veľkostného koeficientu (veľkosťou populácie obce), ktorá sa premieta do výšky podielu dane z príjmy p.c. – väčšie obce dostávajú na 1 obyvateľa väčší balík peňazí ako menšie obce. Základná logika spočíva v tom, že väčšie obce poskytujú časť služieb aj pre obyvateľov menších obcí v okolí.

Graf 1: Prevody podielu DPFO* do rozpočtov obcí

*pre roky 2023 a 2024 zvýšený zo zdrojov z príjmov z dane z príjmov právnických osôb v zmysle §7i ods. 1 zákona č. 564/2004 Z.z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samosprávy v z. n.

Prameň: autor, údaje MF SR, FS SR.

je aj pohľad na tempo rastu príjmov samospráv z pohľadu zdrojov. Autori (Černěnkó – Neubauerová – Zubaľová, 2021) na sledovanom období 2015 – 2019 ukazujú, že kým príjmy z dane z príjmu fyzických osôb narástli o 50,9% tak príjmy z dane z nehnuteľností narástli len o 12,5% pričom celkové príjmy narástli len o 41,4%. Podobné výsledky sú aj pri poplatku za rozvoj. Na rok 2020 plánovalo príjmy z tohoto poplatku 145 obcí v celkovej výške 12,56 mil. €.

Ako je vidieť na grafe 1, celkový objem finančných prostriedkov z DPFO poukázaných miestnej samospráve sa však od roku 2015 do roku 2024 (prognóza 09/2023) a výhľadu na rok 2024 medziročne znížil iba raz (v roku 2020).

Celkovo sa príjmy miestnej samosprávy z výnosu z dane z príjmov fyzických osôb zvýšili za 9 resp. 10 rokov o 85% (prognózované príjmy z dane z príjmu fyzických osôb sú v roku 2024 skoro na rovnakej úrovni ako v roku 2023), čo je o 26 p.b. viac ako v danom období narástli príjmy obyvateľstva⁸, ktoré samosprávu prostredníctvom dane z príjmu fyzických osôb financuje (priemerná nominálna mesačná mzda v sledovanom období narástla o 59% - z 883 € v roku 2015 na 1403 € v 3Q2023).

Zhrnutie

⁸ bez podnikateľských príjmov; údaje upravené o štatistický odhad nevidovaných miezd; zdroj údajov: Štatistický úrad SR (štvrťročné podnikové zisťovania a odhady)

Slovensko má jeden z najviac fragmentovaných systémov miestnej samosprávy v Európe. Sústredením výkonu správy by bolo možné uvoľniť každý rok minimálne 316 mil. €, ďalšie prostriedky by sa uvoľnili nasledovnou priestorovou optimalizáciou poskytovania verejných služieb (nielen úprava siete škôl a napr. kultúrnych zariadení ale napr. aj „spoločný“ výkon a obstarávanie služieb).

Na podporu obcí pri spoločnom výkone kompetencií bola v Pláne obnovy a odolnosti Ministerstvom vnútra SR pripravená a zverejnená výzva na zriadenie Centier zdieľaných služieb. Cieľom výzvy je podporiť obce pri tvorbe spoločných centier pre poskytovanie administratívnych a ďalších služieb obyvateľom ako aj vytvorenie spoločných kapacít pre spoločné verejné obstarávanie alebo rozvojové aktivity. Maximálna výška nenávratného príspevku je cca 500 000 €. Obce prostredníctvom takéhoto projektu dokážu znížiť náklady na zabezpečenie správnych služieb. Podľa ZMOS (2021) je cena týchto služieb realizovaných prostredníctvom zdieľaných kapacít cca 8 € na jedného obyvateľa za rok, čo pre malé obce predstavuje značnú úsporu ako aj nárast kvality realizovanej služby. Napriek nedostatku financií sa o príspevok z Plánu obnovy a odolnosti doteraz (12/2023) neprihlásila žiadna samospráva. Návrhy na zvýšenie príjmov, ktoré predstavitelia miestnej samosprávy komunikujú sa opierajú predovšetkým o presun podielu dane z príjmu fyzických osôb, ktorý sa poukazuje vyšším územným celkom (aktuálne vo výške 1,167 mld. € pre rok 2023 a 1,169 mld. € pre rok 2024) alebo zmenou daňového mixu a jeho rozšírenie o dane z príjmu právnických osôb alebo DPH v doposiaľ neurčitej výške. Nehovoria však, čo za tieto peniaze ponúknu občanom, ani ktoré služby sa nebudú produkovať, keď sa tieto peniaze poukážu miestnej samospráve.

Samosprávy už dnes majú nástroje na zabezpečenie vlastných príjmov – sú to napr. daň z nehnuteľností

alebo poplatok za rozvoj. Ako sme ukázali vyššie, samosprávy s týmito daňami resp. poplatkami „veľmi nerady operujú“ a volajú po zvýšení príjmov prostredníctvom anonymných daní, ktoré vyberá štát a obyvatelia si ich nespájajú so službami produkovanými/poskytovanými/zabezpečovanými samosprávou.

Peniaze, ktoré značná časť obyvateľov prostredníctvom dane z príjmu platí, sú peniaze, ktoré nikdy nemali. Nikdy sa neobjavili na účte alebo v peňaženke, zamestnávateľ ich totiž poukázal štátu skôr ako zamestnancovi výplatu. Ak by došlo k ich „zámene“ za majetkové dane (vyššia daň z nehnuteľností, zdaňovanie automobilov po vzore napr. Nemecka alebo Veľkej Británie⁹) a ich priamej

platbe občanmi, získali by informáciu o tom, koľko samospráva a služby ňou poskytované v skutočnosti stoja.

Diskusia o financovaní samosprávy je určite žiaduca. Je však potrebné ju doplniť aj o ďalšie údaje a pohľady ako aj otázky na jej predstaviteľov, aké konkrétne benefity z toho bude mať občan a čo pre zlepšenie situácie urobí samotná samospráva, najmä ak je zrejmé že viaceré nástroje na zlepšenie situácie odmieta. V tomto svetle a v kontexte aktuálneho stavu verejných financií sa požiadavka na viac peňazí javí ako nemiestna.

⁹ Zdanenie automobilov fyzických osôb spôsobom ako je tomu v Nemecku alebo Veľkej Británii by prinieslo cca 500 mil. €. Tento objem finančných prostriedkov by umožnil zníženie sadzby dane

z príjmu o 3 p.b..

Pretrvávajúci centralizmus je príčinou „biedy“ slovenských miest

Viktor Nižňanský

Bývalý splnomocnenec vlády pre reformu verejnej správy a decentralizáciu štátu

Hlavným dôvodom prečo nedochádza na Slovensku k trvalému zvyšovaniu životnej úrovne, je strach z „kreatívnej deštrukcie“, t. j. nahradenie starého novým, pod vplyvom zásadných zmien rámcových podmienok. Nielen v oblasti produkcie, ale aj pri spravovaní štátu. Ten súčasný, pretrvávajúci centralistický spôsob, sa stáva brzdou rozvoja. Nie je schopný pružne reagovať na krízy, rýchlosť zmien rámcových podmienok, na dôsledky globalizácie, ale zároveň aj rastúcej glokalizácie. Je jednou z hlavných príčin stagnácie životnej úrovne obyvateľov Slovenska, príčinou emigrácie „schopných“, príčinou neschopnosti využiť potenciál krajiny. Je dôvodom rastu byrokracie, ale aj klientelizmu a korupcie. Je jedným z dôvodov nízkej konkurencieschopnosti našich miest.

Niet pochyb o tom, že slovenské mestá sú dnes úplne iné, ako boli v roku 1989. A to aj napriek tomu, že neboli, a nie sú „v obľube“ politických strán, ktoré v nich každými voľbami strácajú vplyv. Ale, ako ukazujú posledné roky, naše mestá „strácajú dych“. Dôvodom je nedostatok nástrojov a zdrojov, ktoré v súčasnosti nestačia ani na základnú reprodukciu a už vôbec nie na rozvoj. Dôvody nedostatku zdrojov sú viaceré. Od „zastaralého“ systému ich financovania až po prístup a opatrenia centrálnej vlády.

Politické strany nechápu, že štáty rastú a padajú s úspechom ich miest

Nechápu alebo nechcú akceptovať, že myšlienky, ktoré vznikajú najmä v mestách obohacujú nielen samotné mestá, ale aj vidiek, úspešné mestá obohacujú celý svet. Bolo to tak v histórii a je to tak aj dnes. V mestách sa definovali základy spoločenského poriadku, demokratického systému a sformoval sa obraz samotnej spoločnosti. V mestách sa zmenil feudálny systém na systém preferujúci slobodu a rovnosť. Mestá boli, a sú, nositeľmi ekonomického rozvoja štátov a vďaka ich prosperite, vďaka inováciám na ich území, prebieha aj modernizácia vidieka. Tam kde sa nedarí mestám, stagnuje ekonomika celého štátu.

Mestá nepotrebujú zo strany štátu „almužny“. To čo potrebujú sú spravodlivé pravidlá hry. Teda to, čo na Slovensku neplatí. Otázkou je prečo. Je to iba nepochopenie významu miest? Je to zámer zo strany

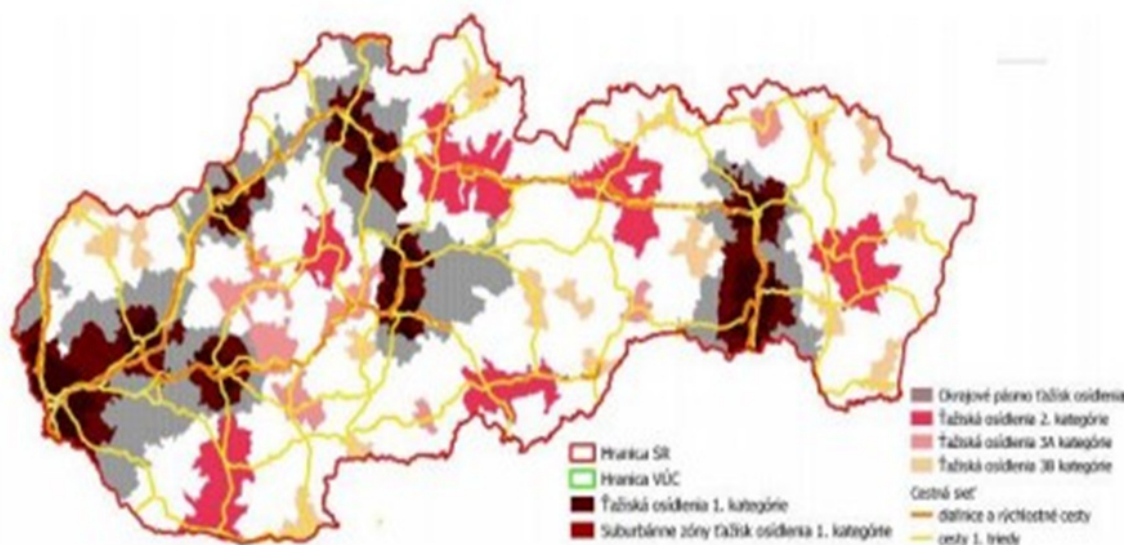
politických strán, ktoré „sa boja“ silných miest a vplyvu primátorov na voľičov? Je to dôsledok oneskorenej urbanizácie, pozostatok socializmu?

Pre budúcnosť Slovenska je však dôvod irelevantný. Zásadné zmeny výrobných, sociálnych, ale aj prírodných, podmienok si vyžadujú aj zásadnú zmenu spravovania štátu, jeho politik a najmä regionálnej politiky. Predstava spravovania štátu z centra povedie Slovensko z jednej krízy do druhej. V rámci inštitucionálnych zmien je priam nevyhnutné výrazné posilnenie postavenia územnej samosprávy, najmä miest. Ich nízka miera finančnej, ale aj personálnej, mzdovej, majetkovej a rozhodovacej autonómie, je príčinou a brzdou ich rozvoja a tým aj Slovenska ako celku. Podpora roztrieštenosti osídlenia obmedzuje spoluprácu v rámci mestských a metropolitných regiónov.

Je načas pochopiť, že „socialistické riešenia“ nemajú v trhovej ekonomike šance na úspech. Idea plošnej podpory namiesto podpory hlavných ťažísk osídlenia 1. – 3. typu a hlavných rozvojových osí (vládny dokument KURS) je odsúdená na neúspech.

A to platí nielen v trhovej ekonomike. Stav Slovenska po nezmyselnom rozmiestňovaní výrobných podnikov na území Slovenska, je toho dôkazom.

Slovenské mestá dlhodobo trpia nedostatkom zdrojov

Mapa 1: Vymedzenie metropolitných a mestských regiónov definované vo vládnej koncepcii urbanizácie Slovenska.

Prameň: vládny dokument KURS.

Predstavitelia slovenských miest dlhodobo poukazujú na to, že mestá nie sú predmetom záujmu centrálnych vlád. Trpia na nedostatok zdrojov pre zabezpečovanie ich povinných (zákomom definovaných) úloh, ale aj na riešenie špecifických problémov jednotlivých miest, podľa rôznorodých potrieb a požiadaviek ich obyvateľov. Nehovoriac o dostatku zdrojov pre rozvojové aktivity, ktoré sú doteraz saturované najmä európskymi zdrojmi. Aj preto nedokážu ponúkať také služby, aby mohli konkurovať mestám v okolitých štátoch a sú čoraz viac závislé na súkromných investoroch, ktorí si však destinácie vyberajú na základe svojich pravidiel.

O tom, že ich tvrdenie je pravdivé a opodstatnené, svedčí porovnanie podielu výdavkov miestnej a regionálnej samosprávy s výdavkami tých istých úrovní v iných štátoch Európy, resp. OECD. Sú výrazne nižšie ako priemer týchto štátov, pričom sa ukazuje, že existuje priama väzba medzi rozvojom miest a rozvojom štátu ako celku.

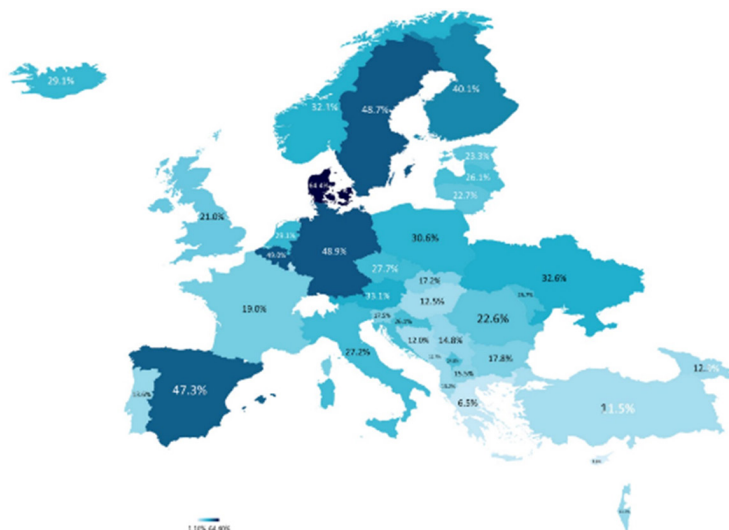
Je pravda, že situáciu v posledných rokoch skomplikovali dôsledky pandémie, ale aj dopady ukrajinskej vojny. Mestá a obce riešili, a dodnes často riešia, problémy, ktoré boli úlohou štátnej správy, pričom mnohé z nich dodnes nemajú refundované všetky náklady s tým spojené. Navyš v období rokov 2020 – 2023 prijal parlament viaceré zákony, ktoré zvýšili napätie medzi predstaviteľmi miest a obcí a predstaviteľmi vládnej koalície. Tieto zákony spôsobili na jednej strane povinný

rast výdavkov (napr. zvyšovanie plátov vo verejnej správe, zvyšovanie plátov v regionálnom školstve, tzv. chodníková novela, zmeny v odpadovom hospodárstve,...), ale súčasne aj zníženie očakávaných príjmov (napr. rodičovský bonus). Napriek čiastočným kompenzáciám znížených príjmov (odpustenie pôžičiek, úhrada časti výpadku príjmov zo strany štátneho rozpočtu,...) spôsobili tieto zmeny mestám komplikácie pri zostavovaní vyrovnaných bežných rozpočtov pre rok 2024 a prinútili ich k zvyšovaniu miestnych daní a poplatkov. V niektorých prípadoch ani to však nestačí, a mestá vyrovnané rozpočty zostaviť nedokážu. I keď by sa súčasná situácia vo financovaní miest dala vysvetľovať neočakávanými krízami (pandémia, vojna,...) a mohol by sa zdať, že po odznení týchto kríz bude všetko v poriadku, opak je pravdou.

Slovensko patrí k najviac centralizovaným štátom Európy

Zahájený proces decentralizácie právomocí, zodpovednosti a finančných zdrojov sa po roku 2006 úplne zastavil. Napriek realizovaným opatreniam Slovensko stále patrí k štátom, ktoré sú hodnotené ako centralizované, s nekonsolidovanou štruktúrou osídlenia. Miera decentralizácie je, podľa štúdie Rady európskych miest a regiónov (CEMR), v porovnaní s inými štátmi podpriemerná. Priemer podielu výdavkov na nižšej ako centrálnej úrovni

Mapa 2: Podiely „subnárodných“ výdavkov (na nižšej ako centrálnej úrovni) na celkových výdavkoch verejnej správy, v %

Prameň: štúdia Rady obcí a regiónov Európy: „Local Finances and the Green Transition“, 2023.

verejnej správy tvorí v skúmaných štátoch 23,9% na Slovensku iba cca 18%. To je v porovnaní s Poľskom, Českom, Rakúskom, SRN, Belgicko, Španielskom, nehovoriac o severných štátoch, výrazne menej.

Vysoká miera centralizácie verejného sektora obmedzuje využitie miestneho výrobného, prírodného, ale aj ľudského potenciálu. Z analýzy OECD vyplynulo, že pokračovanie decentralizácie môže zvýšiť HDP Slovenska až o 10%, najviac z porovnávaných štátov.

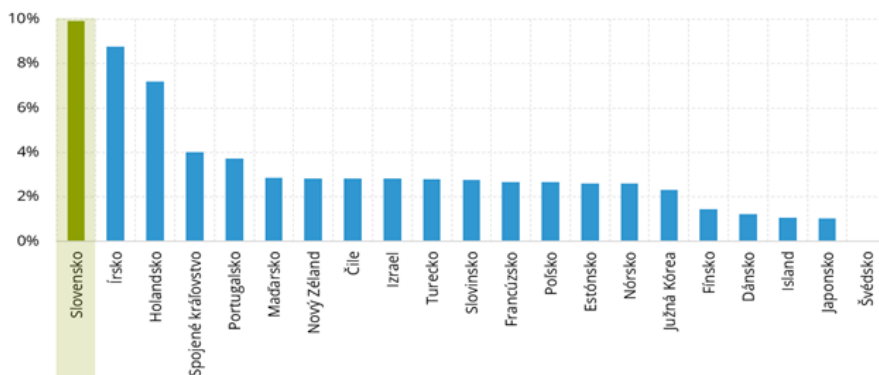
Pretrvávajúca centralizácia financií nielenže obmedzuje autonómiu miest, ale znižuje motiváciu využívať spravované územie, znižuje zodpovednosť za verejné výdavky, zvyšuje neefektívnosť z

Na rozdiel od slovenských sú európske mestá dôležitými

investormi

Miestne a regionálne orgány v Európe financujú viac ako polovicu všetkých verejných investícií. Mestá sú priekopníkmi ekologických investícií, nadpriemerne investujú do riešenia klimatickej krízy. Slovenské mestá patria, v porovnaní s inými štátmi OECD, na „chvost“. Ak bol priemer verejných výdavkov 35 štátov OECD na úrovni 57% verejných výdavkov, na Slovensku je to na úrovni cca 20%. Niet sa čo čudovať zaostávaniu slovenských miest, v nízkej ich atraktivite, v konkurencii s inými mestami Európy a sveta. Pridaná hodnota vyššieho podielu verejných

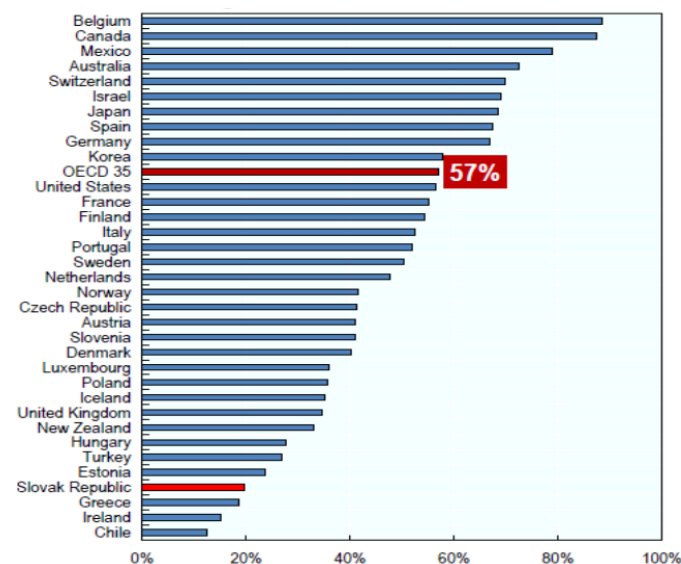
Graf 1: Potenciálny nárast HDP pri decentralizácii verejnej správy

Prameň: OECD, Fiscal Federalism and its Impact on Economic Activity, Public Investment and the Performance of Educational Systems.

investícií na úrovni miest a regiónov je nielen v rýchlosti, ale aj výrazne vyššej efektívnosti vo väzbe na potreby a požiadavky občanov.

Súčasný model financovania územnej samosprávy nie je k mestám

Graf 2: Verejné investície od 2008 do 2016 podľa úrovne samosprávy v OECD

Prameň: OECD (2018).

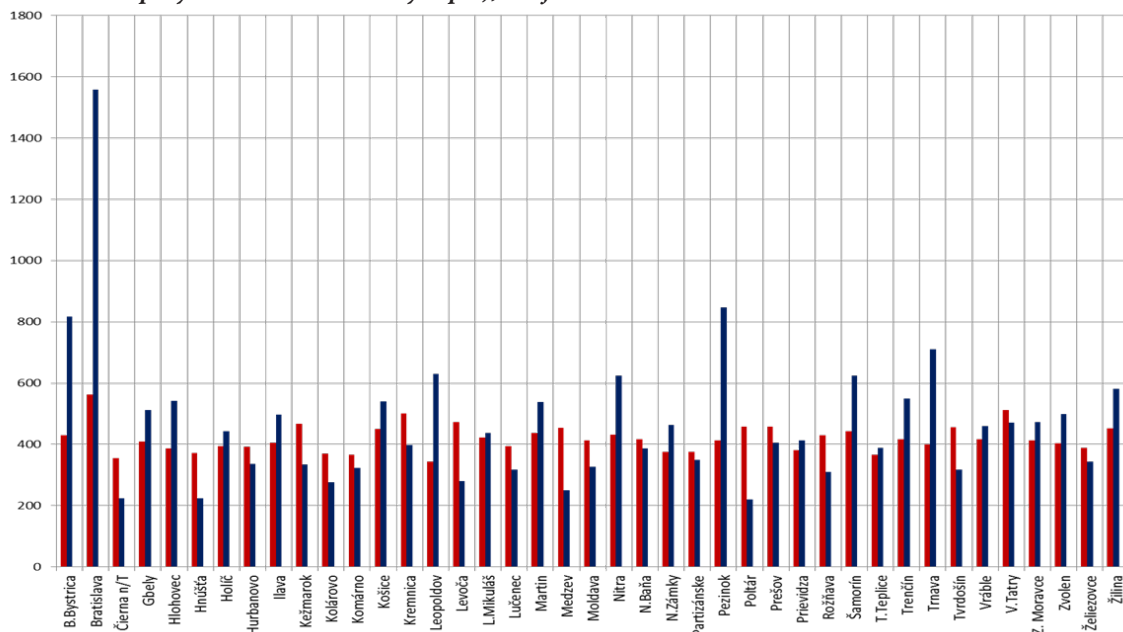
spravodlivý

V súčasnosti existuje viacdrožové financovanie miest. Štruktúra príjmov pozostáva z výnosov vlastných miestnych daní a poplatkov, podielu na výnose dane z príjmu fyzických osôb, rôznych transferov zo štátneho rozpočtu za úlohy, ktoré mestá plnia v mene štátu (prenesený výkon pôsobnosti

štátnej správy), príspevkov na projekty, úverov. Rozhodujúcim zdrojom je výnos z dane z príjmy fyzických osôb (v priemere viac ako 70% príjmov, v menších obciach nad 90%). Podiel bežných výdavkoch na celkových výdavkoch územnej samosprávy rastie. Dôvodom je nielen inflácia, rast cien energií, ale aj presun nových úloh, bez zmeny zdrojov príjmov. V období rokov 2012 – 2021 vzrástol zo 73% na cca 84%, čo výrazne obmedzuje zdroje pre kapitálové výdavky. V súčasnom systéme nie je naplnený princíp fiškálnej ekvivalencie, pretože rozhodnutia o verejných výdavkoch sa neuskutočňujú na tej úrovni verejnej správy, ktorá je za plnenie úloh zodpovedná. Naviac pretrvávajú výrazná regulácia príjmov. Transfery zo štátneho rozpočtu nekryjú objektívne náklady výkonu úloh, ktoré sú vykonávané v mene štátu (najmä stavebný poriadok, regionálne školstvo), čo núti obce, v rozpore so zákonmi, uhrádzať zvýšené náklady, ak chcú zachovať dostupnosť a kvalitu služieb.

1. Výnos dane zo mzdy by mal ostať tam, kde bývajú daňovníci

Daň z príjmu fyzických osôb je miestne určiteľná daň a preto by jej výnos mal ostať v meste/obci, v

Graf 3: Porovnanie súčasného príjmu miest z výnosu dane z príjmu FO – červený stĺpec a ponechaní výnosu dane podľa trvalého pobytu daňovníka – modrý stĺpec), údaje z roku 2018.

Prameň: vlastné výpočty podľa údajov MF SR.

ktorej má daňovník trvalý pobyt. To si samozrejme vyžaduje zmenu systému finančného vyrovnávania príjmov a výdavkov miest a obcí.

Súčasný prerozdeľovanie dane z príjmu fyzických osôb je voči mestám nespravodlivé. Kritériá vzorca neboli od jeho vzniku posúdené, napriek tomu, že sa zmenili za 20 rokov rámcové podmienky. Mechanizmus spôsobuje, že občania mnohých slovenských miest financujú svojimi daňami život obyvateľov slovenských obcí, ale aj samosprávne kraje. Bratislavu nazývajú viacerí politici „pažravá na Dunaji“, čo svedčí o ich značných medzerách vo vzdelaní. Na relatívne malom území Slovenska skoncentrovaná ekonomika de facto „udržiava pri živote“ značnú časť celého štátu. Okrem výnosov z daní a poplatkov končiacich v štátnom rozpočte a v poisťovniach, ktoré sa následne prerozdeľujú po celom území Slovenska, viac ako 50% výnosu dane z príjmu fyzických osôb (dane zo mzdy), ktorú zaplatia daňovníci s trvalým pobytom v Bratislave, tiež končí v rozpočtoch iných obcí a vyšších územných celkoch na Slovensku. A nie je to malá čiastka. Napr. v roku 2018 to bolo takmer 400 mil. eur.

Je zrejmé, že tieto stovky miliónov eur ročne Bratislave chýbajú na krytie potrebných bežných aj kapitálových výdavkov. A nielen Bratislave. Týka sa to aj ďalších miest, aj tých „menších“, ale aj obcí ležiacich najmä v urbanizovanej časti Slovenska. Pritom aj v týchto mestách žije mnoho chudobných obyvateľov, mnoho ľudí, ktorí majú vysoké náklady

na život a neadekvátne príjmy.

Ak teda hovoríme o spravodlivosti, je zjavné, že minimálne výnosy dane zo mzdy by mali ostať tam, kde ľudia žijú, kde očakávajú, že im za ich dane poskytuje verejný sektor, v tomto prípade mestská samospráva, primerané služby a investuje do ich mestského majetku. Iba tak je možné vytvoriť podmienky aspoň pre základnú reprodukciu miest. To neznamená, že nemá existovať mechanizmus solidarity miest s inými obcami. Solidarita je potrebná, ale má byť založená na iných princípoch ako v súčasnosti, na iných kritériách a pravidlách.

Na druhej strane, ak sa centrálna vláda vyhýba opatreniam typu komunálna reforma a má dôvody a argumenty pre zachovávanie stoviek obcí s menej ako 200 obyvateľmi a 70 % obcí s menej ako 1000 obyvateľmi, je na nej, aby to riešila vlastnými zdrojmi a nie na úkor daňových poplatníkov úspešných miest, ktorí ani zďaleka nemôžu za rast disparít medzi regiónmi, za chybnú alebo dokonca chýbajúcu regionálnu politiku štátu. Prerozdeľovanie dane zo mzdy však nie je jediným príkladom toho, ako dlhodobo brzdí rozvoj slovenských miest centrálna vláda.

2. Autonómia miest v rámci miestnych daní a poplatkov je výrazne obmedzená

Jedná sa napr. určenie základu dane z nehnuteľností a rôzne, zákonom stanovené výnimky a oslobodenia. Nevhodne je definovaná aj výška poplatku za rozvoj

Mapa 3: Vymedzenie metropolitných a mestských regiónov definované vo vládnej koncepcii urbanizácie Slovenska.

Prameň: Koncepcia mestského rozvoja do roku 2030, MDaV SR)

ktorá nepokrýva všetky podmieňujúce a súvisiace investície väčších investičných celkov, ale napr. už aj výstavby viac ako 100 rodinných domov.

3. Pri financovaní miest nie sú dostatočne zohľadnené dôsledky suburbanizácie, zásadnej zmeny priestorového pohybu obyvateľstva

To sa netýka iba Bratislavy. Mnohé ďalšie mestá, aj tie s menším počtom obyvateľov, pociťujú denne záťaž spôsobené denne prítomnými obyvateľmi, ale aj občanmi neprihlásenými na trvalý pobyt, z iných miest a obcí, ktorí dochádzajú do centier osídlenia za prácou, štúdiom, kultúrou, zdravotníctvom.

Nehovoriac o dodatočných záťažoch životného prostredia spôsobené automobilovou dopravou, ale aj rastúcim objemom odpadu. Čiastočné zohľadnenie týchto negatívnych externalít vo vzorci prerozdelenia dane z príjmu fyzických osôb ani zďaleka nepokrýva rozsah dopadov, ktoré musia znášať trvalo bývajúci obyvatelia týchto miest. Zo zahraničných štúdií vyplýva, že príspevok týchto „čiernych pasažierov“ na nákladoch, ktoré vďaka nim v mestách rastú, aj po zohľadnení mechanizmov finančného vyrovnávania, tvoria iba 40% výdavkov mesta. Ostatné navyše náklady znášajú trvalo bývajúci obyvatelia. Je na mieste zaviesť mechanizmus

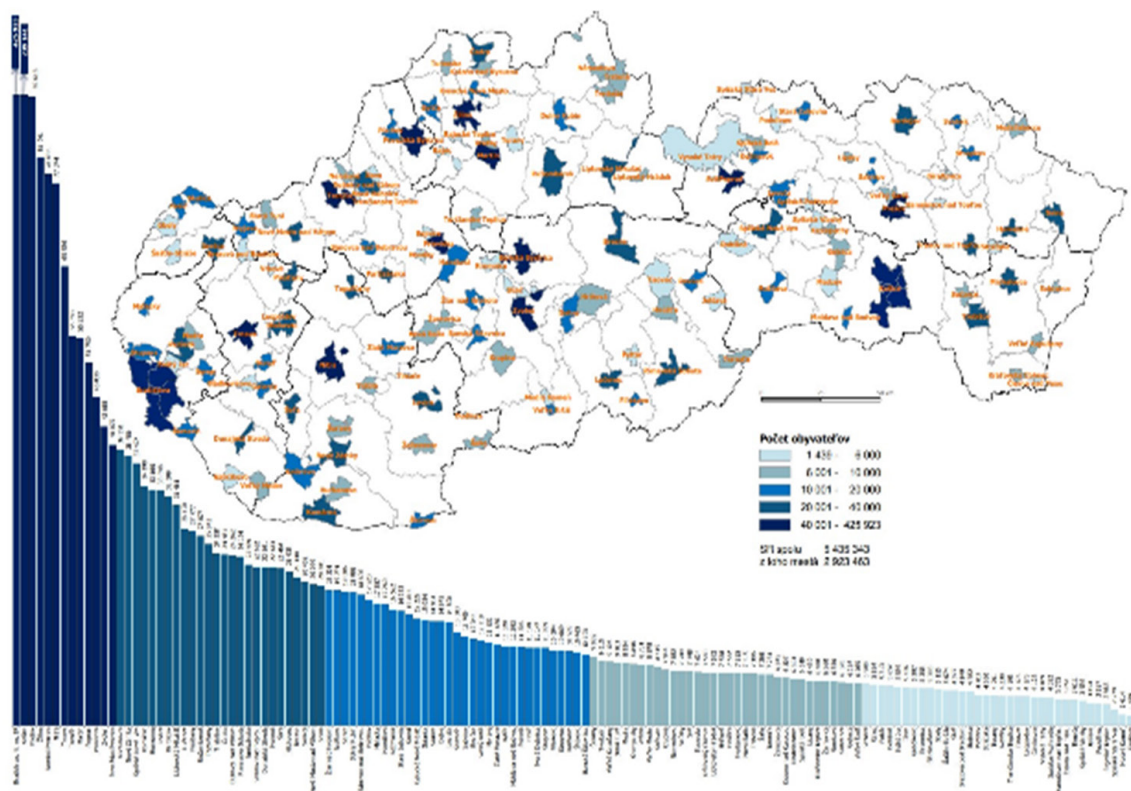
čiastočného kofinancovania týchto navyše nákladov miest, na základe preukázateľných prepočtov, zo štátneho rozpočtu, pretože nie je možné v mechanizmoch finančného vyrovnávania postihnúť všetky detaily.

4. Zahraničné investície majú pozitívny dopad na ekonomiku Slovenska, ale aj negatívny dopad na rozpočty miest.

Väčšina zahraničných investícií končí v mestách, alebo v ich blízkom okolí. Znamenajú tiež rast počtu zamestnancov v týchto územiach. Mnohí z nich, domáci aj zahraniční, však nemajú na tomto území trvalý pobyt. Žijú tu v režime prechodného pobytu, pričom zvyšujú výdavky mesta, ktoré nie sú pokryté žiadnym mechanizmom financovania a idú na úkor trvalo bývajúcich obyvateľov.

Absencia regionálnej politiky štátu a neefektívna alokácia eurofondov majú negatívne dopady na rozvoj miest

Napriek tomu, že takmer všetky odborné dokumenty, odporúčania expertov, ale aj dokonca schválené vládne dokumenty (napr. Koncepcia územného rozvoja Slovenska, Vízia Slovenska,...) odporúčajú

realizovať regionálnu politiku štátu založenú na rozvoji siete miest, žiadna centrálna vláda tieto odporúčania neakceptovala. Pritom sieť slovenských miest pokrýva celé územie Slovenska a ich podpora umožní dostupnosť služieb a rozvoj územia (zdroj: Konceptia mestského rozvoja, MDaV).

Naopak, uplatňovali nelogické a neefektívne prerozdeľovanie zdrojov, rôzne rezortné dotačné schémy, ale aj zlé využívanie eurofondov. Zporovnanie s okolitými štátmi (ČR, Poľsko) je zrejme o čo viac eurofondov za doterajšie obdobia mali k dispozícii miestne a regionálne orgány a ako sa to prejavilo v rozvoji miest a v jadrových územiach mestských regiónov. Prvou lastovičkou, až v programovom období 2021 - 2027 na Slovensku, bol vznik území mestského rozvoja (18), pričom podiel zdrojov ktoré majú k dispozícii je na j hranici stanovenej Európskou komisiou. Naviac, nebyť tlaku zo strany EK, aj to málo by sa na Slovensku nerealizovalo.

Aj v súčasnosti sa hovorí najmä o podpore vidieka a už nie toľko o podpore miest, jadrových území mestských regiónov. Táto krátkozrakosť, a populistické vyhlásenia stránkov napr. o definitívnom odstránení regionálnych rozdielov alebo vyhlásenia, že každý obyvateľ Slovenska musí mať rovnaké podmienky na život, nás určite dobehnú. Definitívne odstrániť regionálne disparity sa nepodarilo nikde na svete a nepodari sa to ani Slovensku. Žiadne stránické vyhlásenia nezmenia fakt, až aj na Slovensku bude v roku 2050 žiť v mestách takmer 70% obyvateľov, čo bude výrazný nárast oproti súčasnému stavu (cca 54%). A je to v poriadku, pretože práve mestá sú priestorom inovácií, zmien, kreativity. Odmietanie podpory centier osídlenia - miest, spôsobí ďalšiu emigráciu do viac urbanizovanej časti západného Slovenska, alebo do zahraničia.

Čo s tým

Ak chceme aby sa zásadne zmenili podmienky na Slovensku, aby sa Slovensko opäť dostalo na trajektóriu úspešnosti, niet inej cesty ako posilniť postavenie a význam miest. Pochopiť, že úspešnosť národnej ekonomiky závisí od úspechov ekonomiky miest, najmä v meniacej sa dobe, v období rastu významu miestnej ekonomiky, glokalizácie. Je dôležité zmeniť zameranie regionálnej politiky a orientovať ju najmä na podporu inovácií a rastu. Z dôvodu je rýchlejšieho prínosu je vhodné orientovať sa na ťažiská osídlenia, v ktorých hrajú rozhodujúcu úlohu ich centrá - mestá. Takto koncipovaná politika umožní aj rýchlejší rozvoj vidieka. Vyrovnávanie disparít je potrebné zabezpečovať zmenou systému finančného vyrovnávania, ktorý nahradí súčasný roztrieštený mechanizmus.

Sloboda, demokracia, prosperita sú výsledkom toho, že ľudia žijú, pracujú, hľadajú riešenia v rámci spoločenstiev a jedno z tých, v ktorom sa to najviac osvedčilo, je práve mesto. Nie je jednoduché obnoviť rozvoj miest. Vyžaduje si to aj kreativitu ich obyvateľov. Ale aby sa to mohlo stať je nevyhnutné zásadne zmeniť rámcové podmienky, nastaviť spravodlivé pravidlá hry, zo strany centrálnej vlády. Nevyhnutnou súčasťou zmeny musí byť nielen posilnenie právomocí miest, ale najmä zdrojov ich financovania. A naviac, zásadne prehodnotiť územnosprávne usporiadania Slovenska, teda štruktúru inštitúcií, ktoré sú pre využitie potenciálu rozhodujúce a s tým súvisiace vymedzenie regiónov, v ktorých budeme posudzovať rast alebo úpadok ekonomiky. Súčasné kraje a okresy sú pre tento účel úplne nevhodujúce.

Poznámka: Nižšia obrazová kvalita niektorých grafov a máp v tomto príspevku vznikla kvôli nedostatočnej kvalite podkladovej štúdie bez možnosti nahradiť ich kvalitovú vyšším spracovaním zobrazovaných prvkov.

Udržateľný robotický nudging so zreteľom na slovensky hovoriacich robotických poradcov

Cyril Laššu

externý doktorand KFIN, NHF, EUBA

Tento článok poskytuje prehľad základných princípov finančných robotických poradcov a analyzuje vplyv udržateľného robotického predvoleného poštuchnutia - ang. nudge. Predvolená možnosť môže ovplyvniť investorov, ktorí majú tendenciu držať sa odporúčanej možnosti, pretože jej zmena by si vyžiadala dodatočné náklady. Takáto predvolená možnosť môže tiež ovplyvniť vnímanie finančného rizika. Článok obsahuje aj výsledky výskumu, či a ako traja momentálne dostupní robo-poradcovia v slovenčine – Finax, Fondex a Portu – poštuchujú svojich používateľov k udržateľným investíciám.

Základné princípy finančných robotických poradcov

Od uvedenia prvých finančných robotických poradcov na trh v roku 2010 sa stávajú čoraz populárnejším a dôležitejším nástrojom na trhu finančných technológií (FinTech). Investorov vedú prostredníctvom plne automatizovaného procesu finančného poradenstva založeného na matematických algoritmoch. Procesy algoritmov pracujú neustranne, zatiaľ čo ľudské finančné rozhodovanie ovplyvňujú behaviorálne faktory investorov. Súčasní robotickí poradcovia pomáhajú používateľom prekonať emócie, a odporúčajú personalizované portfóliá na základe individuálnej tolerancie k riziku, preferencií a cieľov. Portfóliá aktív sa v priebehu času automaticky prehodnocujú. Emocionálne faktory, ktoré ovplyvňujú investovanie v priebehu času, sa znižujú. Ďalšími dôležitými stimulmi pre investorov sú poplatky za služby robotických poradcov, ktoré sú zvyčajne podstatne lacnejšie ako poplatky tradičných finančných správcov. Služba je k dispozícii nepretržite a v reálnom čase.

Robotickí poradcovia zvyčajne ponúkajú pasívne investičné možnosti. Fondy obchodované na burze alebo ETF patria už niekoľko rokov k najobľúbenejším finančným produktom tohto typu, najmä v Spojených štátoch a v Európe vrátane Slovenska. „Stali sa populárnymi medzi inštitucionálnymi a súkromnými investormi vďaka digitalizácii finančných nástrojov a búrz“ (Alt, Huch, 2021, s. 90). Na rozdiel od bežných aktívne riadených fondov sú naviazané na finančný index,

napríklad S&P 500, a preto sú menej závislé od individuálneho hodnotenia manažérov fondov (Alt, Huch, 2021). Typický pracovný postup robotického poradcu zahŕňa „predbežný výber ETF, identifikáciu rizikového profilu a investičných cieľov klienta pomocou online dotazníkov, optimalizáciu portfóliá na základe vylepšeného prístupu modernej teórie portfóliá [...], rebalansovanie na základe prahových hodnôt a monitorovanie výkonnosti prostredníctvom webovej stránky alebo aplikácie pre smartfóny“ (Beketov, Lehmann, Wittke, 2018, s. 365). Robo-poradcovia zvyčajne ponúkajú malý výber desiatich alebo menej portfólií (Scherer, Lehner, 2022) zložených prevažne z akcií a dlhopisov.

Nudge ako predvolená možnosť

Nudge ako predvolená možnosť je najčastejšie používaný typ nudgingu. Dosahuje vysokú mieru úspešnosti a jeho implementácia v praxi je jednoduchá (Thaler, Sunstein, 2008). Štúdie preukázali významný vplyv na zmenu správania investorov. Investori profitujú z nízkonákladových a dobre diverzifikovaných možností predvolených fondov. To je výhodné pre neskúsených, začínajúcich investorov alebo investorov, ktorí majú tendenciu držať predvolenú možnosť. Investori s odlišnými preferenciami musia aktívne meniť vopred zvolenú možnosť.

Takéto digitálne prostredie môže ovplyvniť vnímanie finančného rizika, ktoré je dôležitým aspektom finančného rozhodovania. Ponechanie predvolennej možnosti môže viesť k nesprávnemu

váženíu finančného rizika. Vnímané riziko sa môže líšiť od skutočného rizika investície (Gomez et al. 2016). Nudging ako predvolená možnosť vedie k tomu, že robotickí poradcovia pomáhajú používateľom získať možnosti s nižšími nákladmi a diverzifikovanejšie fondy (Bräuer, 2021). Robotickí poradcovia zvyčajne odporúčajú investovať do stredne rizikových portfólií. Tým sa zabezpečí ochrana pred finančnými rizikami, keďže extrémne portfóliá, ako napríklad 100 % akcií alebo 100 % dlhopisov, sa ponúkajú len zriedka (Scherer, Lehner, 2022).

Udržateľný robotický nudging

Keďže udržateľnosť je trendom, finančný sektor sa v súčasnosti čoraz viac zameriava na príslušné ETF, a to aj pre náročnejších investorov. Podľa správy Global Sustainable Investment Review z roku 2020 predstavujú celosvetové udržateľné investície 35,3 miliardy USD, z čoho 48 % pochádza zo Spojených štátov, 34 % z Európy a 18 % zo zvyšku sveta (Global Sustainable Investment Alliance, 2020, s. 9). V súčasnosti existujú dve kategórie udržateľných ETF: na jednej strane ESG ETF, ktoré investujú do spoločností so silnými environmentálnymi, sociálnymi a riadiacimi postupmi, a na druhej strane SRI ETF, ktoré sa zameriavajú na spoločensky zodpovedné investovanie s ohľadom na budúci spoločenský prospech, a kategoricky vylučujú neudržateľné spoločnosti zo svojich fondov.

Robotickí poradcovia, ktorí zahŕňajú možnosti udržateľného nudgingu, pomáhajú investorom realizovať udržateľné investície, zabezpečujú ich lepšiu informovanosť a prekonávajú prekážky vyplývajúce zo zložitosti tejto témy, ako aj prekážky pri výbere udržateľnej možnosti. Súčasní robotickí poradcovia môžu identifikovať jednotlivcov s udržateľnými preferenciami a postrčiť ich, aby si zvolili udržateľnú investičnú stratégiu pre svoje portfóliá (Brunen, Laubach, 2022). Ak robo- poradca nastaví udržateľné portfólio ako predvolenú možnosť v čase rozhodovania, ovplyvní to používateľa, aby investoval udržateľne (Zimmermann et al., 2021), a najmä motivuje laických investorov, aby investovali udržateľnejšie (Brunen, Laubach, 2022).

Nudging udržateľného finančného rozhodovania zo strany robotických poradcov nemusí nevyhnutne znamenať nové etické výzvy (Rodogno, 2020 s. 337-345). Existuje však veľa navrhovaných, ale žiadne právne záväzné etické normy pre akýkoľvek druh

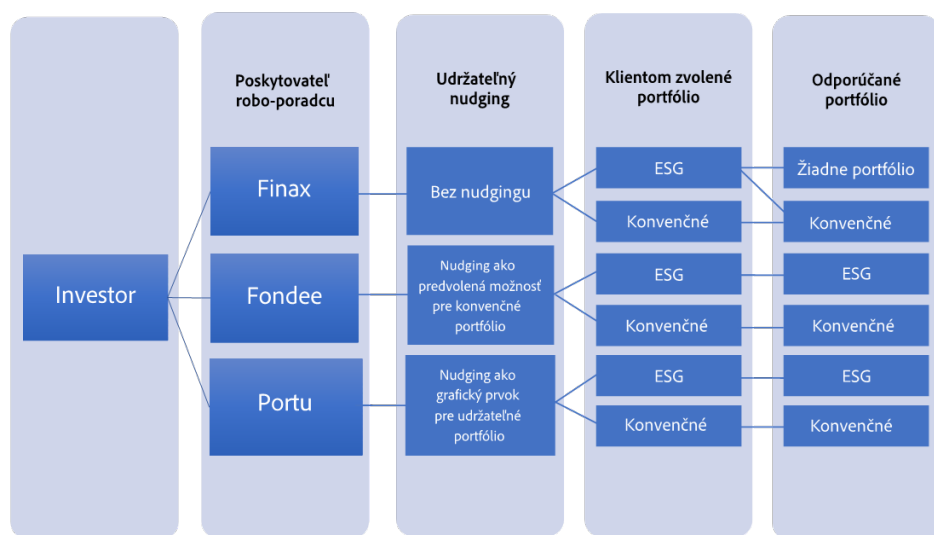
finančného robotického nudgingu. V literatúre sa uvádzajú štyri hlavné etické problémy súvisiace s nudgingom: porušenie autonómie, otázka schopnosti nudgingu skutočne zlepšiť blahobyť, dlhodobé nepriaznivé účinky a obmedzenie demokracie a zvažovania (Kuyer, Gordjin, 2023). Bolo by žiaduce, keby Európska únia v tejto oblasti čoskoro stanovila záväzné normy.

Sú robotické poradenské služby v slovenčine udržateľné?

Udržateľné investície ponúkajú perspektívu, ktorá si vyžaduje dlhodobé investičné možnosti súvisiace s environmentálnymi a sociálnymi cieľmi, ktoré prispievajú k dosiahnutiu cieľov Parížskej klimatickej dohody a Agendy OSN pre udržateľný rozvoj do roku 2030. Súčasný trh je však stále zameraný na dosahovanie vysokých výnosov v krátkom čase (European Commission, 2018). Otázky týkajúce sa preferencií v oblasti udržateľnosti v akýchkoľvek investičných dotazníkoch vrátane robotických poradcov je od septembra 2022 zákonnou požiadavkou vo všetkých krajinách Európskej únie v súlade s konečným znením usmernení Európskeho orgánu pre cenné papiere a trhy (ESMA) o požiadavkách na udržateľnosť podľa smernice o trhoch s finančnými nástrojmi 2 (MiFID 2; European Securities and Markets Authority, 2023). V súčasnosti však neexistuje žiadna zákonná povinnosť ponúkať udržateľné investičné možnosti.

V októbri 2023 sme na základe dostupných údajov analyzovali, či a ako súčasné tri robotické poradenské služby v slovenčine – Finax, Fondée a Portu – ovplyvňujú svojich používateľov smerom k investovaniu do udržateľných aktív. Zameral som sa na hĺbku otázok, ktoré kladú používateľom o ich preferenciách v oblasti udržateľného investovania, bez zohľadnenia dodatočných informácií o tejto téme, ktoré môžu používatelia nájsť na webových stránkach poskytovateľov. Schéma 1 ilustruje proces udržateľného nudgingu slovenských robo-poradcov. Všetci traja poskytovatelia spĺňajú právne požiadavky ESMA, ale len dvaja z troch ponúkajú aj udržateľné alokovanie aktív: Fondée a Portu. Spoločnosť Fondée nemotivuje svojich klientov k udržateľným investíciám, a to ani v prípade, že klient uvedie, že má preferencie investovať udržateľne. Fondée v skutočnosti robí pravý opak: na začiatku dotazníka, keď používateľ uvádza svoje preferencie v oblasti udržateľnosti, je štandardne predvolená možnosť konvenčnej investície, takže používateľ musí aktívne

Schéma 1: Proces trvalo udržateľného nudgingu slovenských robo-poradcov

Prameň: Autorské spracovanie.

zmeniť preddefinovanú možnosť na fondy ESG. Len ak si používateľ aktívne vyberie túto možnosť, na konci dotazníka obdrží niekoľko otázok týkajúcich sa osobných preferencií zameraných na ESG, a nakoniec je odporúčané portfólio zložené len z ESG fondov. Robotický poradca Portu sa používateľa pýta na preferencie v oblasti udržateľnosti až na konci dotazníka. Používateľa nenápadne navigujú k výberu portfólia ESG tým, že možnosti ESG v dotazníku zvýrazní zeleným lístkom. Avšak samotné prostredie výberu neobsahuje predvolenú voľbu,

a investor si aktívne musí zvoliť konvencionálne alebo udržateľné zloženie portfólia. Okrem toho Portu, podobne ako Fondee, ponúka portfólio ESG len vtedy, ak boli vybrané preferencie ESG. Diverzifikácia portfólií medzi konvencionálnym a udržateľným investovaním je vylúčená u všetkých slovenských robotických poradcov. Preto je ešte veľa priestoru na zlepšenie, aby sa používatelia slovenských robotických poradcov motivovali k udržateľnejšiemu investovaniu prostredníctvom nudgingu.

Boj proti klimatickej zmene a geopolitické súperenie veľmocí¹

Adrián Ondrovič
Ekonomický ústav SAV

Svet už niekoľko desaťročí hovorí o antropologickej klimatickej zmene a nutnosti jej zastavenia. Zároveň svetu dominuje globálny kapitalizmus, keď až na pár štátov výnimiek, vo všetkých os-tatných sú spoločnosti usporiadané na princípoch kapitalizmu a kapitalistickej súťaže. Kapita-listická súťaž však nie je obmedzená len na endogénne prostredie štátu. Aj samotné kapitalistic-ké štáty sú v postavení vzájomného súťaženia, pričom toto súťaženie sa neobmedzuje len na sú-ťaženie obchodné alebo ekonomické, ale zahŕňa aj súťaženie technologické, vojenské, mocenské. A pri štátoch s imperiálnou históriou ide až o súťaž o hegemoniu. Aj ekonomická veda tu hrá svoju úlohu osobitne geopolitická ekonómia.

Pod veľmocou sa rozumie štát s rozsiahlymi regionálnymi alebo globálnymi kapacitami. Tie sú postavené na rozsiahlej výrobnej a technologickej báze. Jej dobrý stav a dlhodobý rozvoj je základným predpokladom statusu veľmoci. Rozvoj tejto bázy je objektom veľmocenskej súťaže a v období klimatickej krízy sú nové technológie v oblasti výroby energie stredobodom tejto súťaže. Na druhej strane každý štát, aj ten bez veľmocenských možností či ambícií, by mal ochraňovať svoju technologickú a výrobnú bázu, keďže od nej sa odvíja jeho vlastná suverenita. Spor medzi USA a EÚ (osobitne Francúzskom, Nemeckom), ktorý vznikol v roku 2022 schválením zákona o znižovaní inflácie v USA, je sporom o dlhodobú stabilitu a rozvoj výrobnej a technologickej bázy, ktorý však má vplyv aj na menšie členské štáty EÚ ako Slovensko, ktoré v prípade oslabenia tejto bázy v dominantných členských štátoch, budú čeliť ekonomickým problémom z dôvodu previazanosti dodávateľsko-odberateľských sietí. Bolo by nesprávne popierať, že aj medzi štátmi tzv. kolektívneho Západu navzájom, existuje mocenské súperenie. Asi preto Francúzsky prezident E. Macron označil zákon o znižovaní inflácie v USA ako „super agresívny pre naše firmy“ a krok, ktorý môže „fragmentovať Západ“ (Abboud, 2022).

Zákon USA o znižovaní inflácie IRA

Priemyselná politika vlády prezidenta J. Bidena

¹ Príspevok je súčasťou projektu VEGA 2/0060/23 „Konvergencia a polarizácia vo svetovej ekonomike“.

je primárne vystavaná na štyroch zákonoch: 1) Americký záchranný plán (American Rescue Plan Act); 2) zákon o investíciách do infraštruktúry a pracovných miest (Infrastructure Investment and Jobs Act); 3) zákon o znižovaní inflácie (Inflation Reduction Act - IRA); 4) zákon čipoch a vede (CHIPS and Science Act). Z pohľadu geopolitickej súťaže USA a EÚ je kľúčovým zákon o znižovaní inflácie IRA. Tento zákon obsahuje širokú škálu dotačných mechanizmov a stimulov, rôzne podmienky a požiadavky na proces domácej výroby, všetko nastavené tak, aby podnecovali zelené technologické inovácie okrem iného aj v oblasti výroby veternej, solárnej a vodíkovej energie.² Zákon tiež podporuje predaj tzv. produktov zelenej energie vyrobených v USA do zahraničia. Zákon má tiež napomôcť globálnej prestavbe dodávateľsko-odberateľských sietí v záujme väčšej odolnosti proti geopolitickým rizikám a prírodným katastrofám (Shivakumar, Arcuri, Wessner, 2022). Z pohľadu podpory vývoja zelených technológií a energií by nemal byť s týmto zákonom problém, avšak niekoľko európskych politikov vyjadrilo obavy, že dotácie, ktoré tento zákon mieni poskytovať, budú znamenať, že európske firmy budú investovať do vývoja zelených technológií a zelenej energie v USA na úkor Európy. Európskych politikov znepokojuje cieľ zákona IRA o globálnej prestavbe dodávateľsko-odberateľských sietí.

EÚ zverejnila niekoľko bodov zo zákona o znižovaní inflácie, ktoré podľa nej môžu byť v

² Pre účely zákona bol alokovaný rozpočet 369 mld. USD.

rozpore s pravidlami medzinárodného obchodu. K najviac kritizovaným častiam zákona patria napríklad požiadavky na lokálny pôvod (local-content requirements – tzv. LCRs) ako vyrobené v USA (Made in America, America first) pre výrobu elektrických automobilov a batérií. Protekcionistické elementy tohto zákona prišli ako šok a možno ich považovať za frontálny útok na pravidlá svetového obchodu WTO (Scheinert, 2023). Okrem EÚ i niektorých štátov EÚ osobitne ako Francúzsko či Nemecko, svoje obavy z dopadov tohto zákona vyjadrila aj Južná Kórea.

Očakávané dopady

Analýzy možných dopadov zákona IRA sa líšia v odhadoch ich šírky a vážnosti. Taktiež strednodobé a dlhodobé dopady sú odhadované rôzne. Vo všeobecnosti je ich možné rozdeliť na tieto oblasti:

1. hrozba poklesu exportu štátov EÚ do USA;
2. hrozba dotačnej vojny medzi USA a EÚ;
3. hrozba relokácie európskych firiem do USA;
4. narušenie ducha pravidiel medzinárodného obchodu WTO s hrozbou vlny protekcionistických politík ďalších štátov a následný rozpad WTO.

Ad 1) Export automobilového priemyslu štátov EÚ do USA v roku 2021 predstavoval 26 mld. EUR, 6 % celkového exportu EÚ, ktorý však môže významne poklesnúť, keďže zákon IRA ponúka stimul spotrebiteľom v USA až 7 500 USD ako odpočítateľnú položku z daní, pokiaľ si zakúpi elektrický automobil vyrobený v USA, pričom pri súčasných cenách nových automobilov v USA môže dotácia predstavovať až 18 % z ceny vozidla (Kleimann, 2023). Za domácu výrobu sa považujú aj automobily vyrobené v Kanade a v Mexiku kvôli obchodnej dohode NAFTA. EÚ zvažuje, či požiada USA, aby aj produkcia v štátoch EÚ bola týmto zákonom považovaná za domácu. Z hľadiska základnej myšlienky zákona IRA, ktorou je podpora domácej výroby a technologickej základne pri prechode na nízko uhlíkovú ekonomiku, má takáto požiadavka EÚ malé šance na úspech. Vo väzbe na ekonomiku Slovenska, ktorá je silne závislá od automobilového priemyslu, môže zákon IRA prostredníctvom tohto odvetvia nepriamo cez rozhodnutia výrobcov automobilov u nás

pôsobiacich zasiahnuť aj hospodárstvo Slovenska.

Ad 2) Aj EÚ má svoju klimatickú stratégiu s názvom Zelená dohoda, avšak tá nemá jednotnú a jasnú dotačnú schému ako má zákon IRA. EÚ má množstvo dotačných schém na úrovni EÚ, ale aj na úrovni členských štátov. Zelení výrobcovia sa k dotáciám dostanú v USA oveľa rýchlejšie a jednoduchšie (Jansen, Jäger, Redeker, 2023). Zákon IRA bol prijatý v USA v auguste 2022. Nasledovali ex ante analýzy a verejné prejavy znepokojenia od vysokých predstaviteľov EÚ a niektorých členských štátov. Veľké európske firmy sa dožadovali adekvátnej odpovedi na zákon IRA zo strany EÚ, čiže žiadali EÚ o rovnako výhodné a výhodnejšie dotačné schémy. Za takúto odpoveď EÚ sa považuje *Priemyselný plán Zelenej dohody* (The Green Deal Industrial Plan), ktorý schválila Európska komisia vo februári 2023. Oficiálne je jeho cieľom zabezpečiť vedúce postavenie priemyslu EÚ v rýchlo rastúcom sektore bezuhlíkových technológií net-zero, avšak plán bol primárne schválený s cieľom dorovnať financovanie transformácie na zelenú ekonomiku na úroveň financovania, ktoré ponúka v USA zákon IRA, a ktoré ponúka svojim firmám Čína (Jingying, 2023). Nejde však len o financie, ale aj o zrušenie či zjednodušenie množstva regulácií. Ďalšie významné opatrenia, či na strane USA alebo EÚ zatiaľ neboli prijaté. USA sa snažia presvedčiť svojich európskych partnerov, že zákon IRA nie je protekcionistický a nepredstavuje pre európsky priemysel hrozbu (Rappeport, 2023).

Ad 3) Kľúčovým rozdielom medzi zákonom IRA a schémami podpory EÚ je spôsob finančnej podpory. Zákon IRA nealokuje žiadne fondy a primárne operuje s finančnou podporou v oblasti daní ako zníženie či odpustenie ich časti. Finančná podpora EÚ je postavená na fondoch, ktoré poskytujú podporu vo forme úverov. Pre firmy investujúce do zelených technológií, predovšetkým pre menšie začínajúce, je to podstatný rozdiel, ktorý môže motivovať európske firmy relokovať sa do USA. Okrem toho už od roku 2021 je viditeľný trend relokácie firiem z EÚ do USA kvôli dlhodobu nižším cenám energií v USA. Ceny energií v EÚ z dôvodov geopolitického súperenia veľmocí pravdepodobne zostanú vysoké dlhodobo. EÚ je v konkurenčnej nevýhode aj vďaka slabému euru a komplexnej rozsiahlej regulácii (Brunswick Group, 2023).

Európska biznisová tlač reportuje, že relokáciu

európskych firiem do USA v súvislosti so zákonom IRA je možné pozorovať už po roku od schválenia zákona. Euronews uvádza, že viacero významných európskych firiem zrušilo svoje registrácie na európskych burzách a zaregistrovali sa na burzách v USA. Niektoré firmy volia stratégiu registrácie na burzách aj Európe aj v USA. Dôvodov, ktoré firmy uvádzajú pre relokáciu do USA, je však viacero – zákon IRA, vyššie ocenenia na burzách, oveľa väčšie trhy, menej regulácií, menej byrokracie pre investorov, jednoduchosť systému podpory (Indrabati, 2023). Odliv firiem za oceán v roku 2023 nemožno označiť za masívny alebo významný. Množstvo firiem zvolilo vyčkávaciu taktiku, aké ďalšie kroky urobí EÚ. Po schválení *Priemyselného plánu Zelenej dohody* ako reakcie na zákon IRA bola časť podmienok dorovnaná. Existuje reálny predpoklad, že dôjde ešte k ďalším zmenám buď na strane EÚ alebo na strane USA.

Ad 4) Ostatných niekoľko desaťročí globálny kapitalizmus presadzoval neoliberálny prístup k riadeniu ekonomík a spoločnosti a v tomto duchu boli vybudované pravidlá globálneho obchodu, ktoré zastrešuje Svetová obchodná organizácia (WTO). Ekonomický protekcionizmus zákona IRA, ale aj iných zákonov ako napr. zákon o čipoch a vede (CHIPS and Science Act) je pokračovaním trendu, ktorý začal v období prezidenta D. Trumpa – “amerika na prvom mieste” (America first policy). Svojím zvýhodňovaním domácich producentov porušuje princíp WTO o nediskriminácii zadefinovaný v doložke najvyšších výhod (most favoured nation). Pokiaľ by sa naplnili výzvy, ktoré sa v EÚ objavili, aby USA pozmenili zákon, a aby zaradili subjekty z EÚ na rovnakú úroveň ako firmy z Kanady a Mexika, a teda považovali ich za domáce, síce by zmiernili spor, ale nevyriešilo by to principiálny problém narušenia ducha pravidiel WTO a zaradilo by to EÚ k porušovateľom pravidiel WTO. Novodobý precedens diskriminácie, ktorý zaviedli Spojené štáty môže byť využitý aj inými členskými štátmi WTO na zavedenie ochranárskych opatrení.

EÚ by mohla napadnúť protekcionizmus zákonu IRA na pôde WTO, ale vhodné by bolo, aby tak urobila v spolupráci s ostatnými dotknutými štátmi ako napríklad Južná Kórea, Japonsko, Austrália či Nový Zéland.

S opačnou filozofiou prichádza Francúzsko, kde francúzski predstavitelia dlhodobo preferujú

protektionistický prístup k obchodným vzťahom EÚ s vonkajšími štátmi, pričom vyslovene žiadajú prístup budovania strategickej nezávislosti – myšlienky, že EÚ by mala byť viac nezávislá od Číny a USA a túto nezávislosť si musí budovať podporou svojho vlastného priemyslu. Francúzsky prezident E. Macron poukazuje na reálnu ochranársku politiku USA a Číny navrhol, aby aj EÚ prijala legislatívu v zmysle „kupujte Európske“ (Buy European Act). Keď však pravidlá WTO začnú porušovať veľmoci, nie je to dobrý signál pre budúcnosť samotnej existencie tejto organizácie.

Príklad investičného zámeru koncernu Volkswagen vybudovať závody na výrobu batérií do elektrických vozidiel z obdobia 2021-23 ilustruje dopady zákony IRA v praxi, i cestu jeho vplyvu na Slovensko a náš región. V roku 2021 oznámil nemecký automobilový koncern Volkswagen úmysel vybudovať niekoľko tovární na výrobu batérií do elektrických vozidiel v hodnote 20 mld. EUR, pričom lokáciou jednej z nich mal byť región štátov V4 - Maďarsko, Poľsko, Česko alebo Slovensko, kde sa uvažovalo o výstavbe nového závodu v Šuranoch. Po schválení zákona IRA v USA firma Volkswagen ohlásila pozastavenie svojich plánov pre náš región, pretože zákon IRA jej umožňoval získať investičnú dotáciu vo výške približne 10 mld. EUR. Podľa oficiálnych vyjadrení firma následne vyčkávala na odpoveď EÚ na zákon IRA, či ponúkne lepšie investičné stimuly (Automotive News Europe, 2023). V marci 2023 Volkswagen nakoniec ohlásil, že nevybuduje v strednej Európe nový závod na výrobu batérií, ale vybuduje ho v Kanade. Týmto krokom si firma zabezpečila stimuly, ktoré ponúka zákon IRA, keďže podľa tohto zákona sú firmy z Kanady považované za domáce v USA. Stredná Európa, potenciálne Slovensko, prišla o významnú nemeckú investíciu, ktorá mala napomôcť k bezuhlíkovej transformácii ekonomík.³

Spor, ktorý vznikol v roku 2022 medzi USA a EÚ, resp. medzi USA a európskymi veľmocami, schválením zákona o znižovaní inflácie v USA

³ V novembri 2023 podpísala Vláda SR memorandum o spolupráci s čínskou firmou Gotion InoBat Batteries, ktorá novú fabriku na výrobu batérií do elektrických vozidiel v Šuranoch postaví namiesto firmy Volkswagen, pričom Vláda SR poskytne nešpecifikovanú finančnú pomoc, poskytne pozemky a zabezpečí ich prípravu na výstavbu závodu. Zaujímavosťou je, že významným spoluvlastníkom firmy Gotion InoBat Batteries je firma Volkswagen.

nám pripomína niekoľko faktov súčasnej globálnej reality. Veľmoci sveta sú v postavení vzájomnej ekonomickej, technologickej, politickej, mocenskej súťaže nezávisle od toho, že môžu byť formálne i reálne spojencami. Tento fakt vychádza z reálneho modusu operandi ľudskej civilizácie na Zemi a je permanentný. Ďalším faktom je, že aj boj proti antropologickej klimatickej zmene je súčasťou veľmocenskej súťaže a nástrojom veľmocenskej politiky. Po ďalšie nám tento spor pripomína dočasnosť ideológií, keď zavádzanie protekcionizmu do medzinárodných obchodných vzťahov je v príkrom rozpore s ideológiou neoliberalizmu,

na ktorej sú vystavané pravidlá medzinárodného obchodu v posledných desaťročiach. Tento spor medzi USA a EÚ nám tiež pripomína, že súperenie veľmocí sa prakticky vždy nejakým spôsobom dotkne aj malých štátov ako je aj Slovensko. Tieto dopady nemusia byť vždy nevyhnutne negatívne. Môžu byť aj pozitívne, pretože súperenie veľmocí môže pre menšie štáty vytvoriť aj nové príležitosti. Aktívny prístup k vyhľadávaniu takýchto príležitostí, ktoré prináša súperenie veľmocí, je pre rozvoj hospodárstva Slovenska žiadúci. Ale vyžaduje si to kapacity a rozvinuté geopolitické myslenie.

Dramatický vývoj príjmov v sektore podnikov: Problém reálnej ekonomiky, problém štatistiky, či oboch?

Karol Morvay
KHP, NHE, EUBA

Martin Hudcovský
KHP, NHE, EUBA

Pri vyhodnocovaní dlhodobějších tendencií vývoja príjmov v sektoroch ekonomiky sme natrafili na niektoré údaje, ktoré pôsobia až neuveriteľne. Príjmy sektora nefinančných korporácií (to sú podniky okrem bánk, poisťovní a ďalších finančných sprostredkovateľov) v SR výrazne poklesli v porovnaní s ich úrovňou pred desaťročím. Pritom v iných krajinách strednej a východnej Európy takéto príjmy masívne rástli. Ak by to mala byť realita, tak potom je situácia v SR unikátny jav a veľmi vážny problém. Ak to neodráža dobre realitu, tak máme iný vážny problém.

Vychádzame tu z údajov národných účtov. Každý sektor ekonomiky (domácnosti, nefinančné korporácie, finančné korporácie, neziskové inštitúcie, verejná správa) má vykazovanú svoju jedinečnú zmes príjmov. Suma všetkých druhov príjmov, po zohľadnení daní z príjmov, odvodov a ďalších platieb (transferov) sa volá hrubý disponibilný príjem. Sú v ňom (zjednodušene) mzdy, zisky, príjmy z prenájmov, z úrokov, renty, príjmy z poisťiek, sociálne dávky.....teda varieta všetkých predstaviteľných príjmov, ktoré možno použiť (preto „ disponibilné“). Táto príjmová zmes je v každom sektore iná, samozrejme. Niektoré príjmy sú vlastné len jednému sektoru (mzdy poberá len sektor domácností), iné sa vyskytujú naprieč sektormi (napr. podnikateľský príjem, označovaný ako prevádzkový prebytok, nájdeme v rôznych sektoroch).

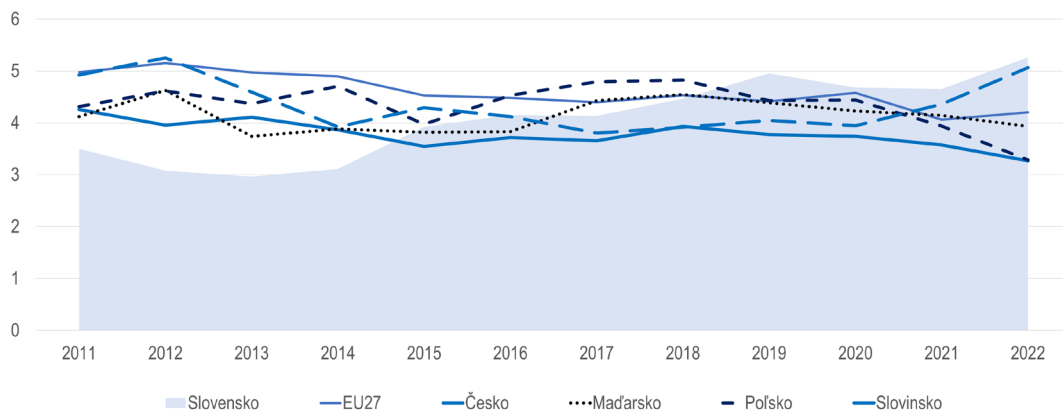
Pre výkonnosť a konkurencieschopnosť ekonomiky

má jedinečný význam vývoj hrubých disponibilných príjmov v nefinančných korporáciách, ďalej ich zjednodušene nazývame podnikmi. Pritom tento dôležitý údaj je mimo pozornosti verejnosti (a to aj odbornej). Veľká pozornosť je venovaná príjmom domácností (to je atraktívna kategória pre spoločenské a hlavne politické debaty), vývoj príjmov podnikov je v súčasných reáliách Slovenska témou prevažne pre úzky kruh ekonómov. A pri týchto údajoch narážame na problém: Vývoj disponibilných príjmov podnikov v SR je až šokujúco nepriaznivý. Pri medzinárodnom porovnaní v rámci skupiny stredo- a východoeurópskych štátov SVE5 (to je V4 + Slovinsko) je vývoj príjmov v SR raritný: v SR bol príjem sektora podnikov v roku 2022 nižší ako o desaťročie skôr (tabuľka 1). A nie je to iba nejakým krátkodobým nepriaznivým výkyvom v roku 2022; celý desaťročný časový rad nemá žiadnu rastovú tendenciu, iba kolíše na hodnotách okolo 12 až 14 mld. eur. A ide o hodnoty nominálne, teda ešte

Tabuľka 1: Zmena hrubého disponibilného príjmu za obdobie 2012 – 2022 (%)

	Ekonomika spolu	Sektor nefinančných korporácií	Sektor domácností
EÚ 27	38,5	63,4	33,3
Česko	72,8	104,3	68,8
Maďarsko	70,7	91,2	62,5
Poľsko	68,8	116,6	54,0
Slovinsko	56,5	60,6	54,9
Slovensko	50,1	-5,7 (!!!)	61,2

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat National Accounts.

Graf 1: Tempo zmien spotreby domácností a spotrebiteľských cien (medziročné zmeny v %)

Poznámky: Hrubý disponibilný príjem sektora domácností / Hrubý disponibilný príjem sektora nefinančných korporácií.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat National Accounts.

navyšované infláciou. V okolitých ekonomikách skupiny SVE5 vzrástli hrubé disponibilné príjmy podnikov v rovnakom čase o desiatky percent.

Z uvedených údajov vyplýva zásadná reštrukturalizácia príjmov v SR, takisto raritná: Pomer príjmov sektora domácností k príjmom sektora podnikov sa výrazne vychýľuje v prospech domácností a neprospech podnikov. V roku 2012 pripadalo na jedno euro príjmov sektora podnikov približne 3,5 eura príjmov sektora domácností. Toto číslo za desaťročie stúplo na 5,3. Pritom v ostatných krajinách skupiny SVE5 sa zachováva aspoň približne „balans“ medzi týmito sektormi v raste ich príjmov (graf 1).

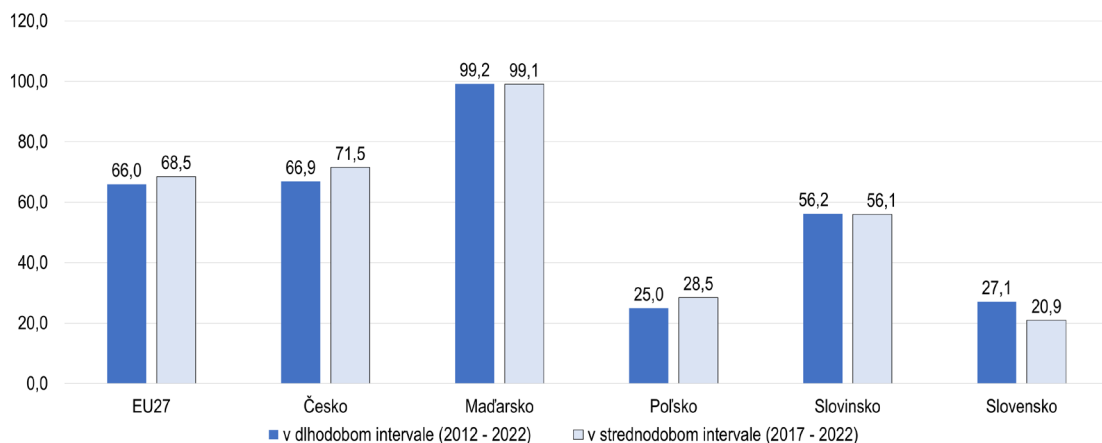
Parametre hrubého disponibilného príjmu sektora podnikov v SR sa tak výrazne odlišujú od ich parametrov v ostatných krajinách SVE5, že autorov aj čitateľov takejto analýzy asi celkom prirodzene napadne otázka o korektnosti ich vykazovania. Okrem zjavného nesúladu s vývojom v podobných krajinách regiónu však nedisponujeme indíciou o ich chybovosti.

Existujú však aj indície, že tento problém môže byť aspoň čiastočne reálny (aj keby existovali nejaké skreslenia vo vykazovaní). Jednou z takýchto indícií je pomer dodatočnej spotreby a dodatočných investícií (tvorby hrubého fixného kapitálu). Ak sa totiž štruktúra disponibilných príjmov vychýľuje v prospech domácností, pomáha to v štruktúre dopytu viac rastu spotreby, ako rastu investícií. Možno očakávať silnú dodatočnú konečnú spotrebu (lebo tú realizujú domácnosti), rastúcu na úkor

tvorby kapitálu (lebo tá je v prvom rade úlohou podnikov). Pravda, nešlo by o priamy dôkaz, v tejto úvahe je veľa voľnosti a málo exaktnosti. Ide len o indíciu, ktorú treba brať opatrne. A je prítomná, ťažko prehliadnuteľná. V grafe 2 je vyjadrené, koľko eur dodatočnej tvorby hrubého fixného kapitálu pripadá na dodatočnú jednotku spotreby domácností v ostatnej dekáde. Slovenské hodnoty sú mimoriadne nízke: na jedno euro dodatočnej spotreby domácností pripadá len 27 centov tvorby hrubého fixného kapitálu (v skrátenom, strednodobom intervale len necelých 21 centov). To naznačuje, že reštrukturalizácia príjmov v prospech sektora domácností môže byť realitou (samozrejme, spotrebe domácností pomohli aj iné faktory, ako napr. zadlžovanie).

Reštrukturalizácia príjmov v prospech sektora domácností bola sčasti daná prirodzeným procesom: rastúca vzácnosť pracovnej sily zvyšuje podiel miezd (príjmu domácností) na úkor prevádzkových prebytkov (príjmov podnikov). Ale popri tom možno predpokladať, že reštrukturalizácia v prospech sektora domácností bola podporená paternalistickými ambíciami politických elít (ktoré používali podporu príjmov domácností ako nástroj politického súperenia), a tiež dodatočným tlakom na rast mzdovej hladiny (skokovité zvýšenia minimálnej mzdy, úpravy miezd v zdravotníctve, znovunaviazanie príplatkov k mzdám na min. mzdu a pod.).

Nepriaznivý vývoj disponibilných príjmov podnikov by mohol blokovat progresívne štruktúrne

Graf 2: Dodatočné jednotky THFK na 100 dodatočných jednotiek konečnej spotreby domácností

Poznámky: THFK- Tvorba hrubého fixného kapitálu. Je to meradlo investovania v systéme národných účtov.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat National Accounts.

zmeny. Pre korektnosť: Zlyhávanie v realizácii progresívnych štruktúrnych zmien v podnikovom sektore môže byť tak dôsledkom, ako aj príčinou nepriaznivého vývoja disponibilných príjmov.

Tento článok nedá a ani nemá ambíciu dať konečnú odpoveď na túto tému. Skôr postavil otázku: Sú tieto parametre vykazované ozaj správne a medzinárodne porovnateľné? Pretože v oboch možných scenároch odpovede na túto otázku (áno/nie) sú dôsledky pre celú hospodársku politiku veľmi závažné.

- Ak nie (alebo čiastočne nie), treba urýchlene vyvinúť úsilie o korekciu údajov. Nedá sa robiť seriózna hospodárska politika s pokrivenými meradlami. (Pripomíname aj už všeobecne známy problém spochybňovania korektnosti vykazovania HDP v parite kúpnej sily, čo znemožňuje porovnávanie hospodárskej

úrovne SR už dlhšiu dobu). Ak by tak tomu naozaj bolo, aj tak nepredpokladáme, že by tu išlo výlučne iba o problém nesprávne vykazovaných údajov.

- Ak áno, potom si treba položiť nadväzujúcu otázku, čo tak výrazne blokuje rast disponibilných príjmov podnikového sektora. A zamerať výskumné kapacity týmto smerom. A tiež zamerať pozornosť politickej elity, ktorá je silno koncentrovaná na problémy sektora domácností, pritom zdravie podnikového sektora je na periférii pozornosti. Oba sektory sú však veľmi previazané, nemôže byť jeden dlhodobo prosperujúci bez prosperity druhého. Problémom nie je rast príjmov sektora domácností, ale ich súčasný NE- rast v sektore podnikov. Toto je výzva pre výskum aj pre tvorcov politík.

Ako sa napĺňa predpoklad zvýšenia zahraničného obchodu s eurozónou po prijatí eura na Slovensku?

Ivana Šikulová
Ekonomický ústav SAV

Po tom, ako sa Slovensko v roku 2004 spolu s ďalšími krajinami strednej a východnej Európy úspešne začlenilo do Európskej únie, nasledoval v roku 2009 ďalší dôležitý integračný krok – prijatie jednotnej meny euro. K nemu Slovensko pristúpilo vôbec ako prvá (a zatiaľ aj posledná) z krajín V4 a ako druhá z krajín strednej a východnej Európy po ešte menšej ekonomike - Slovinsku. Od vstupu do Hospodárskej a menovej únie (eurozóny) sa očakávalo, že našej krajine prinesie viaceré výhody. Okrem iného sa vplyvom zníženia transakčných nákladov a stabilizácie výmenného kurzu počítalo s významným nárastom vzájomnej zahraničnoobchodnej výmeny s členskými štátmi eurozóny. Vzhľadom na malú veľkosť slovenskej ekonomiky, jej vysokú otvorenosť a tým aj vysokú podmienenosť jej celkovej výkonnosti exportnou výkonnosťou bol tento predpoklad dosť zásadným.

Názory ekonómov ohľadom veľkosti efektu menovej integrácie (všeobecne) na rast vzájomného obchodu, ako aj ohľadom času, v ktorom k tomuto efektu dochádza, sú rozličné. V prípade Európskej únie boli obchodné toky medzi „starými“ a „novými“ členskými štátmi relatívne stabilizované už pred prijatím eura v prvých z „nových“ členských štátov, preto niektorí ekonómovia pripúšťali, že dodatočný nárast ich vzájomného obchodu nemusí byť veľmi vysoký. V roku 2006 zverejnila Národná banka Slovenska svoj odhad, podľa ktorého dôjde po prijatí eura k nárastu zahraničného obchodu Slovenska s eurozónou približne o 60 %, čo

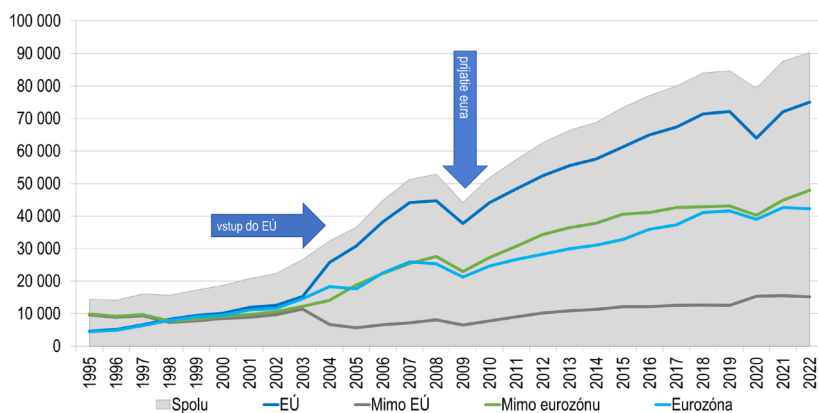
výsledkom bude zvýšenie celkového zahraničného obchodu približne o 50 %.

Od vstupu našej krajiny do Hospodárskej a menovej únie uplynulo vyše štrnásť rokov. Môžeme konštatovať, že v priebehu tohto obdobia ovplyvňovalo zahraničný obchod množstvo faktorov, niektoré z nich negatívnym smerom, či už išlo o dopady globálnej finančnej krízy v roku 2009, dôsledky pandémie najmä v roku 2020 alebo dopady energetickej krízy v priebehu posledných dvoch rokov. Nasledovné grafy dokumentujú vývoj celkového slovenského exportu a importu tovarov a

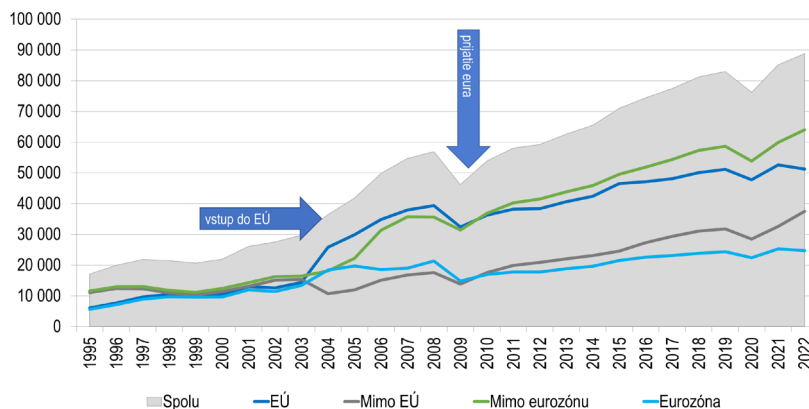
služieb od roku 1995, ako aj vývoj vzájomného obchodu (exportu aj importu) Slovenska s EÚ ako celkom, s eurozónou ako celkom (oboje v meniacom sa zložení v priebehu času), s krajinami mimo EÚ a s krajinami mimo eurozóny v stálych cenách.

Priaznivý vplyv na rast zahraničnoobchodnej výmeny Slovenska mali už prípravy na integráciu do EÚ. Dovtedy sa väčšina

Graf 1: Export tovarov a služieb zo Slovenskej republiky (mil. EUR, s.c.)

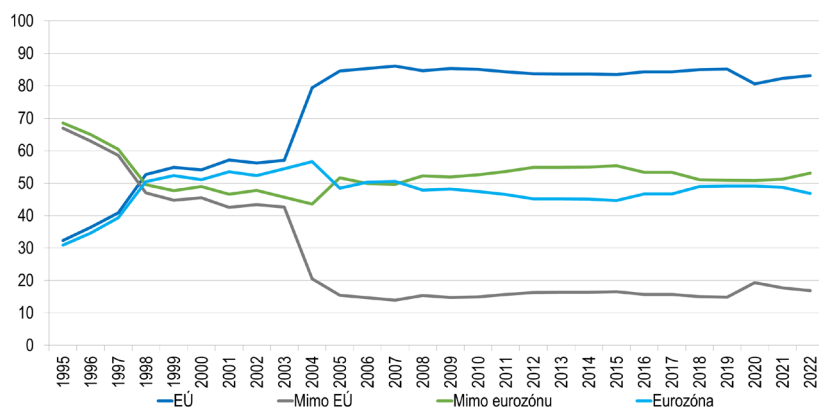

Prameň: NBS (2023), vlastné spracovanie.

Graf 2: Import tovarov a služieb do Slovenskej republiky (mil. EUR, s.c.)

Prameň: NBS (2023), vlastné spracovanie.

zahraničného obchodu našej krajiny uskutočňovala v rámci krajín RVHP. Vstupom do EÚ sa Slovensko začlenilo do jednotného trhu s voľným pohybom tovaru, služieb, osôb a kapitálu, čo výrazne rozšírilo možnosti pre zahraničný obchod našej malej otvorenej ekonomiky. Ako je možné vidieť v grafoch 1 a 2, po integrácii Slovenska do EÚ rástol tak export, ako aj import SR rýchlejším tempom než po prijatí jednotnej meny. V priebehu piatich rokov od začlenenia do EÚ (2004 – 2008) vzrástol celkový slovenský export v stálych cenách takmer na dvojnásobok svojej hodnoty zaznamenatej v roku 2003, pričom bol ťahaný najmä exportom do EÚ a v rámci nej do Nemecka. Podobne import sa zvýšil o 92 %. Následne počas ďalších štrnástich rokov (2009 – 2022), t.j. po zavedení eura sa celkový slovenský export v stálych cenách zvýšil o 71 % a celkový import o 56 %. Tento vývoj v podstate zodpovedá predpokladu NBS týkajúceho sa zvýšenia celkového zahraničného obchodu Slovenska po vstupe do eurozóny.

Graf 3: Štruktúra exportu tovarov a služieb zo Slovenskej republiky (%)

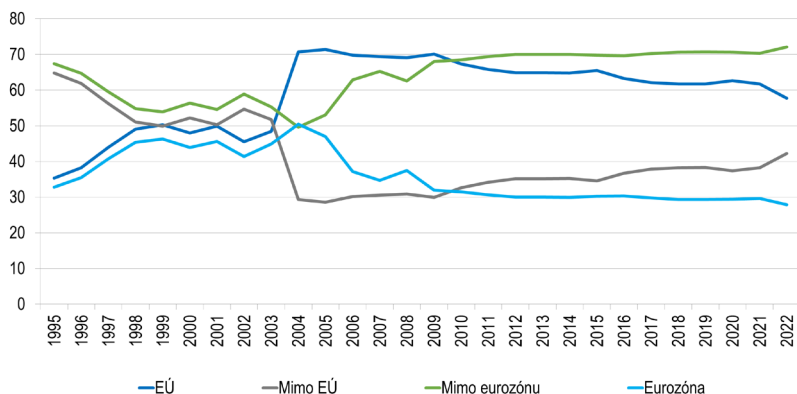
Prameň: NBS (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

Rastový trend exportu, ako aj importu pritom ešte v priebehu druhého sledovaného obdobia prerušili dva prepady. Prvý bol dôsledkom globálnej finančnej krízy, ktorá v roku 2009, teda presne v roku zavedenia jednotnej meny euro na Slovensku, stiahla nadol aj náš zahraničný obchod (o vyše 15 %). K druhému, z pohľadu medziročnej zmeny o niečo menej

výraznému prepadu (pod 10 %) došlo v roku 2020 v dôsledku prijatia protipandemických opatrení, ktoré okrem iného načas ochromili aj automobilový priemysel, teda dlhodobý hlavný „ťaháč“ slovenského exportu. Pokiaľ ide o samotnú eurozónu, v období 2004 – 2008 sa export Slovenska smerujúci do jej členských štátov zvýšil o 74 %, zatiaľ čo v období 2009 – 2022 o 67 %. V prípade importu došlo v prvom období k zvýšeniu o 60 % a v druhom období len o 16 %, čo vo veľkej miere súvisí s výraznou diverzifikáciou geografickej štruktúry importu v priebehu tohto obdobia.

Iný uhol pohľadu na túto problematiku poskytujú grafy 3 a 4, ktoré dokumentujú vývoj teritoriálnej štruktúry exportu a importu od roku 1995. Tu je možné ešte jasnejšie vidieť, ako zásadne sa zahraničnoobchodné vzťahy Slovenska koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia zmenili a vo výraznej miere presmerovali na členské štáty EÚ. Vzhľadom na to, že

viaceré krajiny vrátane významných obchodných partnerov Slovenska (najmä Českej republiky), ktoré boli do roku 2004 v skupine „mimo EÚ“ sa integráciou do Únie začlenili do skupiny EÚ, došlo v tomto roku k skokovým nárastom podielu EÚ na celkovom slovenskom exporte aj importe. Zároveň však možno vidieť aj to, že podiel eurozóny na slovenskom exporte dosiahol najvyššiu

Graf 4: Štruktúra importu tovarov a služieb do Slovenskej republiky (%)

Prameň: NBS (2023), vlastné výpočty a spracovanie.

hodnotu v roku 2004 (57 %), v ďalšom roku klesol, odvtedy stagnoval a dostal sa tesne pod úroveň podielu krajín mimo eurozóny. V prípade importu sa podobne zaznamenal najvyšší podiel eurozóny v roku 2004 (50 %), následne viac-menej klesal až do roku 2009 a odvtedy stagnuje.

Na strane importu je evidentné, že podiel krajín mimo eurozónu výrazne prevyšuje podiel eurozóny, čo vo veľkej miere súvisí aj s relatívne vysokým podielom importu z Ruska a ázijských krajín (najmä z Číny a Južnej Kórey) v kontraste s nízkymi podielmi týchto krajín na slovenskom exporte. Ich vplyv je ešte lepšie zachytený vo vývoji podielu krajín mimo celej EÚ na celkovom importe, ktorý v roku 2010 prevýšil podiel eurozóny a odvtedy sa od neho vzdaloval. V priebehu niekoľkých rokov po prijatí eura na Slovensku výrazne rástol najmä import z Južnej Kórey, počas ešte dlhšieho obdobia aj import z Číny a v prípade Ruska sa jedná dlhodobo o relatívne vysoký podiel v štruktúre slovenského importu vzhľadom na vysoký objem dovážaných energetických surovín.

Hoci sa teda od vstupu Slovenska do eurozóny zvýšil celkový objem jeho zahraničnoobchodnej výmeny aj objem obchodu s členmi menovej únie (či už sa jedná o export alebo v menšej miere o import), pohľad na vývoj teritoriálnej štruktúry hovorí, že podiel eurozóny na celkovom slovenskom exporte a importe sa od roku 2009 ustálil na približne rovnakej úrovni. Slovensko tak do krajín eurozóny už dlhodobo vyváža tesne pod 50 % svojho celkového exportu a na druhej strane 30 % celkového importu prichádza na Slovensko z krajín používajúcich euro. Zahraničný obchod Slovenska s členmi menovej únie má síce objemovo viac-menej rastúci trend, ale nerastie o nič rýchlejšie ako zahraničný obchod s inými krajinami.

Tento zdanlivý paradox je možné vysvetliť tým, že

vzájomný obchod Slovenska s členskými štátmi EÚ, ako aj eurozóny sa viac-menej stabilizoval už v prvých rokoch členstva v EÚ. Zároveň sa postupne zvyšuje geografická diverzifikácia zahraničného obchodu Slovenska – ekonomika sa viac otvára aj voči inými krajinám. V tejto súvislosti sa možno domnievať, že tak vstup do EÚ, ako aj prijatie jednotnej meny euro na Slovensku zvýšili kredibilitu našej krajiny a

mali v určitej miere pozitívny vplyv aj na vzájomnú obchodnú výmenu s krajinami mimo EÚ, resp. mimo eurozóny. A napokon vzhľadom na charakter slovenského exportu, ktorý tvorí vo veľkej miere produkcia niekoľkých nadnárodných korporácií na čele s niekoľkými automobilkami, je jeho teritoriálna štruktúra zrejme významne ovplyvňovaná aj inými faktormi než je používaná mena.

Vyššie uvedené zistenia o vývoji podielov eurozóny na zahraničnom obchode Slovenska tak neznamenajú, že by vstup do menovej únie nemal priaznivý vplyv na náš zahraničný obchod. A samozrejme, prijatím jednotnej európskej meny ďalšími krajinami strednej a východnej Európy by sa podiel eurozóny na zahraničnoobchodnej výmene našej krajiny značne zvýšil (len obchod s ČR dosahuje podiel vo výške približne 10 %). V tejto súvislosti možno tiež skonštatovať, že vzájomný obchod českej ekonomiky, ktorá si zatiaľ ponechala vlastnú menu a ktorá je z hľadiska otvorenosti a štruktúry zahraničného obchodu porovnateľná so slovenskou ekonomikou, s eurozónou rástol od roku 2009 veľmi podobným tempom ako v prípade Slovenska. Česká republika zároveň vykazuje vyšší podiel eurozóny na exporte než Slovensko, čo súvisí s viacerými skutočnosťami. Pre ČR je export na Slovensko, ktoré patrí medzi jej významných obchodných partnerov, tiež exportom do eurozóny. Zároveň dosahuje ČR dlhodobo vyšší podiel geograficky blízkeho Nemecka na celkovom exporte (nad 30 %) v porovnaní s podielom tejto krajiny na slovenskom exporte (tesne nad 20 %). Každopádne, realita ukazuje, že hoci euro môže zahraničný obchod podporiť, nie je pilulkou, ktorá urobí zázrak na počkanie, keďže na ekonomiku aj na obchod ako taký vplýva množstvo ďalších faktorov.

Hľadá Slovensko Superstar?¹

Tomáš Oleš
KHP, NHE, EUBA

Autor et al. (2020) vytvorili široko používaný model superstar firiem. Tieto firmy dosahujú veľmi vysokú mieru produktivity. Na jednej strane práve ich vysoká miera produktivity vedie k tomu, že podiel miezd (z fixnej práce) je delený vysokou pridanou hodnotou, ktorú tieto firmy dosahujú. Na druhej strane práve ich vysoká produktivita, vedie k tomu, že v priebehu času vytláčajú z trhu firmy, ktoré sú menej efektívne (majú nižšiu produktivitu). Práve tento mechanizmus by mal v priebehu času viesť k nárastu koncentrácií, ktoré vo vyspelých ekonomikách pozorujeme a súčasne aj ku poklesu miezd na celkovej produkcii. V tomto článku sa zameriame na zmapovanie priemerných koncentrácií a vývoja mzdovej kvóty naprieč slovenskými odvetvami.

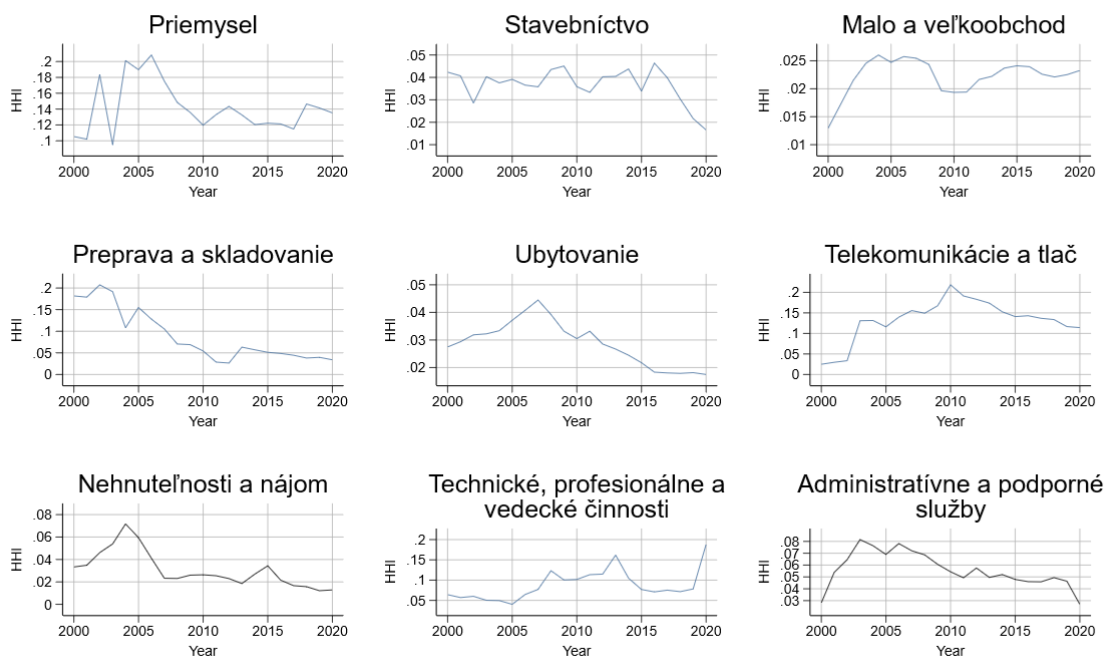
V posledných dekádach vo svete narástla koncentrácia vo viacerých odvetviach (DeLoecker,

2020 et al., 2020; Grullon et al, 2019). Súčasne s týmto trendom vo vyspelom svete dramaticky klesá podiel vyplatených miezd z vyprodukovanej pridanej hodnoty (mzdová kvóta) a narastajú nerovnosti (Acemoglu a Restrepo, 2022). Zameriame sa tu na úrovne koncentrácií a mzdových kvót v odvetviach ekonomiky SR. Využijeme údaje, ktoré vychádzajú

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu Projekty mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov v dennej forme štúdia (I-23-108-00) Vplyv odporového zastúpenia na implementáciu automatických technológií v európskych krajinách).

Graf 1: Vývoj priemernej koncentrácie meranej pomocou HHI na úrovni odvetví (vážených nominálnymi tržbami), Slovensko, 2000-2020

Priemerná odvetvová koncentrácia

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov CompNet.

z firemných údajov od inštitúcie Competitiveness Research Network (CompNet). Táto inštitúcia združuje centrálné banky Európskeho systému centrálnych bánk, ktoré údaje o firemných tržbách, mzdách, produktivite, či kapitáli a ďalších, ktoré zbiera, dopĺňa, anonymizuje a nakoniec publikuje pre 20 európskych krajín na rôznych úrovniach, od krajín, po regióny sektory, až odvetvia.

V Grafe 1 zobrazujeme priemernú odvetvovú koncentraciu pre slovenskú ekonomiku za celé obdobie pozorovaných údajov. Je možné povedať, že v druhej dekáde Hirshman-Herfindalov index (suma štvorcov trhových podielov vypočítaných z tržieb) vo všetkých odvetviach klesal alebo bol konštantný (výnimkou je pozorovania pre technické a profesionálne služby). V prvej dekáde však pozorujeme podstatný nárast koncentrácií, najmä v priemysle, malo a veľkoobchode, ubytovaní a telekomunikáciách a tlačí.

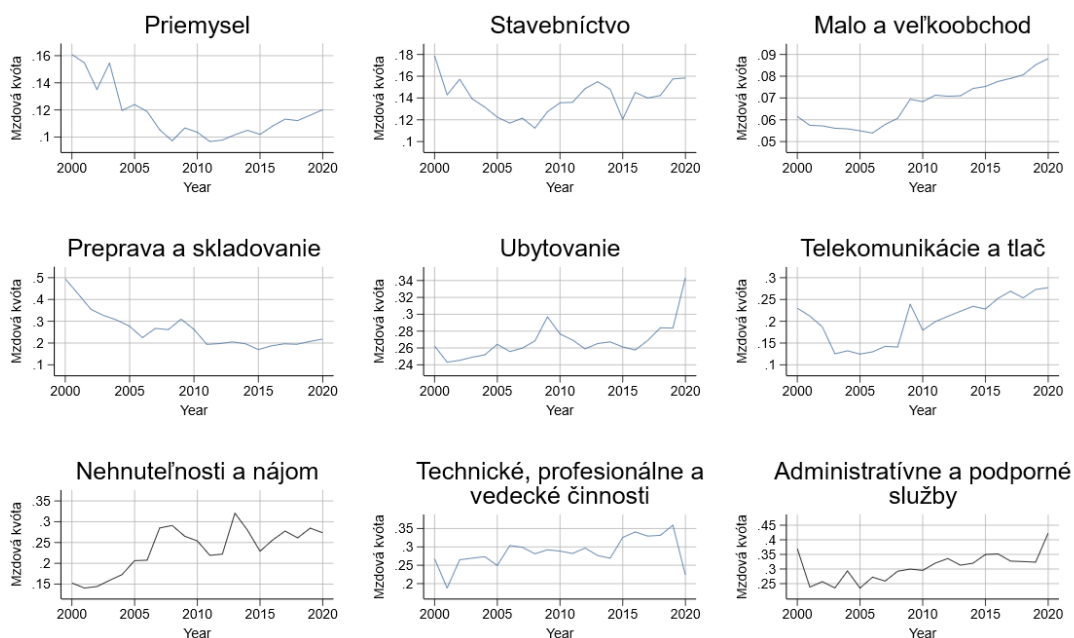
Nezanedbateľné sú aj rozdiely v priemerných koncentráciách naprieč odvetviami. Zatiaľ, čo jedny z najvyšších koncentrácií vykazujú odvetvia priemyslu, prepravy a telekomunikácií, tak tie s najväčším počtom firiem sa javia malo a veľkoobchod, administratívne a podporné služby

a ubytovanie. Ak sa pozrieme na vývoj mzdovej kvóty na Grafe 2, ukazuje sa, že vo väčšine odvetví v porovnaní s rokom 2000 výrazne narástla. Len v priemysle, preprave a skladovaní pozorujeme podstatný pokles mzdovej kvóty. Otázka, ktorá pozornému čitateľovi napadne, je platí vlastne hypotéza superstar firiem v slovenskej ekonomike? Ak by sme vychádzali len z medzi časovej variability zmeny odvetvových koncentrácií a zmeny mzdovej kvóty, ukazuje sa, že skôr nie. Skúsme preskúmať a zahrnúť aj variabilitu koncentrácií medzi jednotlivými odvetviami a rozdielnu mzdovú kvótu. Výsledky tohto cvičenia prezentujeme na Grafe 3.

Zdá sa byť evidentné, že korelácia medzi odvetvovou koncentraciou a vyplatenou mzdovou kvótou je významne negatívny (hoc aj ťahaný predovšetkým pozorovaniami pre priemyselné či prepravné a skladovacie odvetvia ako sme zistili na predchádzajúcich grafoch). Skúsme ísť ešte o jeden posledný krok ďalej a pozrime sa ako Autor et al. (2022) vlastne vysvetľujú vzťah medzi mzdovou kvótou a trhovými koncentraciami. Vychádza najmä z dvoch predpokladov, firma operuje na nedokonale konkurenčnom trhu kde predáva svoju produkciu a teda je schopná predávať túto produkciu s istou maržou (jej veľkosť je pomer cien a veľkosť

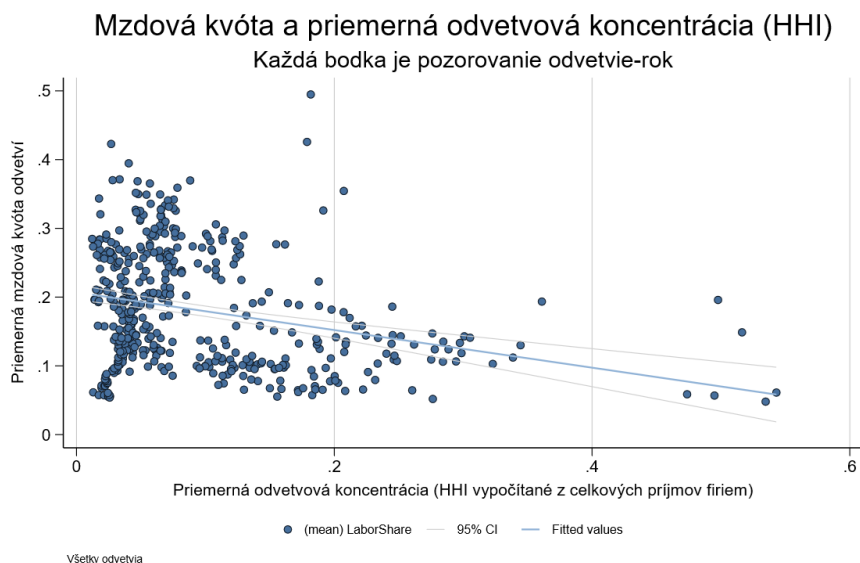
Graf 2: Vývoj priemernej mzdovej kvóty (celkové náklady práce/celkové nominálne tržby) meranej pomocou HHI na úrovni odvetví (vážených nominálnymi tržbami), Slovensko, 2000-2020.

Priemerná mzdová kvóta

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov CompNet.

Graf 3: Korelácia odvetvovej koncentrácie a priemernej mzdovej kvóty

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov CompNet.

hraničných nákladov) a firma nakupuje výrobné faktory, najmä prácu na dokonale konkurenčnom trhu faktorov, za ich hraničný výnos z produktu. Každá firma si takto najíma, variabilný objem práce a fixný objem práce, pričom ukázali, že v optime je mzdová kvóta každej firmy (i) rovná práve:

$$S_i = \frac{\alpha_L}{\mu_i} + \frac{wF}{(PY)_i}$$

Objem variabilnej práce je rovný prvému členu tohto vzťahu, teda pomerom mzdovej elasticity práce a marže danej firmy a objem fixného objemu práce je daný pomerom nákladov na fixný objem práce a pridanej hodnoty. Je jasné, že na to aby mzdová kvóta klesala musí rásť jeden alebo obaja z menovateľov. V prípade, rastu marží firmy (μ_i) mzdová kvóta klesá, a v prípade rastu nominálnej pridanej hodnoty ($(PY)_i$).

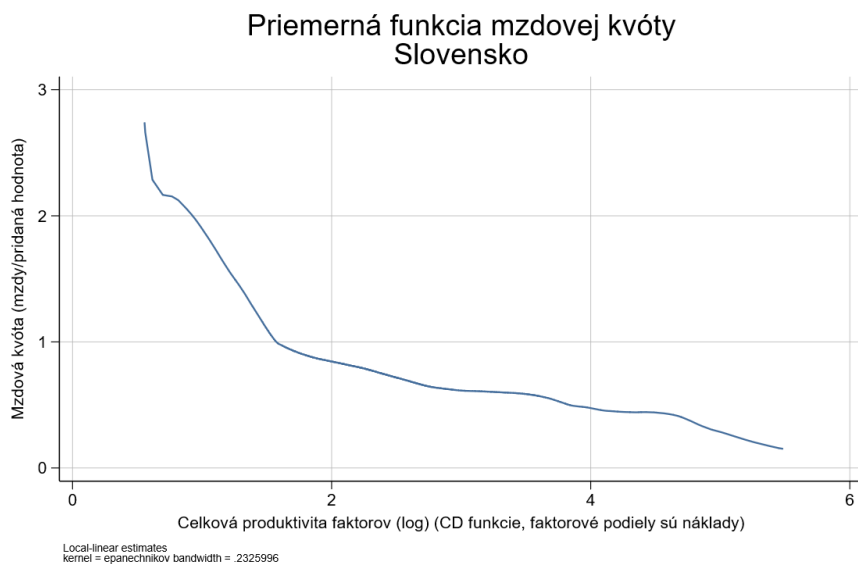
Z toho vyplýva, že v prípade ak sú marže firiem konštantné, mzdová kvóta je ťahaná smerom nadol najmä rastom pridanej hodnoty. Peciar (2021) ukázal, že marže na Slovensku po roku 2010 dokonca začali klesať. Ak platí, že vyššia pridaná hodnota je rastúca s celkovou produktivitou faktorov, musí platiť, že funkcia celkovej produktivity faktorov a mzdovej kvóty je nelineárna a konverguje práve ku objemu variabilnej práce ako ukázal Stiel a Schiersch (2022). Na otestovanie tohto predpokladu, sme využili informáciu o celkovej produktivite faktorov a pozreli sa na ich celú distribúciu v roku 2018² nie

len priemerné hodnoty ako v predchádzajúcich empirických cvičeniach. Výsledky zobrazujeme na Grafe 4 z ktorého vyplýva, že hraničné efekty dodatočnej celkovej produktivity faktorov a mzdovej kvóty sú skutočne nelineárne a klesajúce. Znamená to, že firmy pôsobiace blízko hranice produktivity vyplácajú podstatne nižšiu mzdovú kvótu.

V tomto článku sme zistili, že priemerné koncentrácie na Slovensku poklesli takmer vo všetkých odvetviach najmä po roku 2010. Súčasne sme pozorovali, že objem priemernej mzdovej kvóty na úrovni odvetví v priemere skôr narástol (výnimkou tvoril odvetvie priemyslu a prepravy a skladovania), kde relatívny objem vyplatených miezd poklesol zo 16% na 12%, či dokonca z 50% na 20%. Ukázali sme, že vzťah medzi celkovou produktivitou faktorov a mzdovou kvótou je aj na Slovensku skutočne nelineárny a tá síce stále s menšou rýchlosťou ale výrazne klesá v prípade ak sa posúvame od menej efektívnych firiem ku tým, ktoré operujú na hranici produktivity. Je dôležité poznamenať najmä dva efekty. Vzhľadom na fakt, že viac efektívne firmy vytlačia z trhu tie menej efektívne, dá sa očakávať, že koncentrácia v rámci odvetví v budúcnosti narastie. Súčasne sa dá očakávať, že s rastúcim počtom superstar firiem v Slovenskej ekonomike narastú nerovnosti medzi

obdobia je odhadnutá priemerná funkcia podobná, pre nasledujúci ako jediný vykazuje nestabilné správanie naprieč distribúciou TFP. Môžeme sa domnievať, že môže ísť o chybu vo vykazovaných údajoch o celkovej produktivite faktorov.

² Tento rok sme si zvolili z dôvodu, že pre všetky predchádzajúce

Graf 4: Priemerná funkcia mzdovej kvóty vzhľadom na celkovú produktivitu faktorov

Prameň: vlastné spracovanie podľa údajov CompNet.

prácou a kapitálom, čo nevyhnutne vyvolá tlak na vyššiu, alebo aspoň nejakú redistribúciu dôchodkov od kapitálu ku práci.

Gender Pay Gap: hľadanie rovnosti v odmeňovaní

Margaréta Pauchlyová
KFIN, NHF, EUBA

Jednou z významných tém posledných dekád je zmierňovanie rodovej nerovnosti na trhu práce, či už nerovností v príležitostiach, alebo v mzdovom ohodnotení. Tento príspevok ponúka aktuálny pohľad na tento problém, s poukázaním na prelomový výskum Claudie Goldinovej, nositeľky Nobelovej ceny za ekonómiu za rok 2023. Jej výskum odhaľuje tajomstvá nerovnosti v odmeňovaní a predstavuje koncept penalizácie časovej flexibility. Prináša nové momenty do diskusie o výzvach dosiahnutia rodovej rovnosti v odmeňovaní.

Zvýšená účasť žien na ekonomickom diani predstavuje najpozoruhodnejšiu transformáciu na trhu práce za posledné storočie. Podnietila ekonómov, aby sa začali podrobne zaoberať ponukou práce, a zohrala veľkú úlohu pri formovaní modernej ekonómie trhu práce (Goldin, 2006). Začiatkom 20. storočia ženy čelili voľbe medzi rodinou a prácou. Ich snaha o spájanie rodinného života s kariérou (Goldin, 2004) a posuny na trhu práce, vydláždili cestu k významným krokom pri znižovaní rozdielov v odmeňovaní žien a mužov. Rovnaké príležitosti a spravodlivé zaobchádzanie na trhu práce sú kľúčové pre hospodársky rast a trvalo udržateľný rozvoj. OSN napriek tomu odhaduje, že potrvá 47 rokov, kým ženy dosiahnu rovnaké zastúpenie v národných parlamentoch ako muži; 140 rokov kým budú ženy rovnomerne zastúpené vo vedúcich pozíciách na pracovisku; a 286 rokov kým bude zabezpečená právna ochrana a odstránené diskriminačné zákony (OSN, 2023). Ženy na celom svete neustále čelia výzvam ako pri získavaní zamestnania, tak aj pri kariérnom raste. Tieto výzvy v kombinácii s nerovnomerným rozdeleným neplatené práce, ktorá zahŕňa neplatenú starostlivosť o deti a domácnosť, vyúsťujú do rozdielov v odmeňovaní. Najbežnejším spôsobom analýzy mzdovej diskriminácie na základe pohlavia je porovnanie hodinových zárobkov mužov a žien pri konštantnej produktivite. Podľa správy Medzinárodnej organizácie práce (ILO, 2019), ženy globálne zarábajú len 51 centov za každý dolár zarobený mužmi a v rozvojovom svete sa tento rozdiel ešte prehľbuje na 29 až 33 centov. Jedným zo zásadných objavov v oblasti rozdielov odmeňovania je nelinearita. Ukazuje sa, že vo vysokoprijmových krajinách sa rozdiely v odmeňovaní žien a mužov

zväčšujú v hornej časti rozdelenia miezd. To znamená, že vo vyspelých krajinách jednotlivci pracujúci na vyššie platených pozíciách pociťujú výraznejšie rozdiely v odmeňovaní medzi ženami a mužmi v porovnaní s tými, ktorí majú nižšie mzdy (ILO, 2019). Na druhej strane, v stredne a nízkoprijmových krajinách je rozdiel najvýraznejší v dolnej časti rozdelenia miezd.

Čo sa skrýva za rozdielmi v odmeňovaní žien a mužov

Rodové rozdiely možno rozdeliť na „vysvetlenú“ a „nevysvetlenú“ časť. Keď sa ponoríme do „vysvetlenej“ časti rodových rozdielov v odmeňovaní, do popredia sa dostanú faktory ako vzdelanie či segregácia v zamestnaní. Častým argumentom je, že nižšie vzdelanie a nedostatok pracovných skúseností vedú k nižšiemu ľudskému kapitálu žien, čoho dôsledkom sú rodové rozdiely v odmeňovaní. Vplyv vzdelania na rozdiely v odmeňovaní žien a mužov je však v mnohých krajinách prekvapivo minimálny. V priebehu 20. storočia sa postupne počet vysokoškolských študentiek vyrovnal (a v niektorých odvetviach dokonca prekonal) množstvo vysokoškolských študentov - mužov. Ženy sa pri výbere vysokoškolského štúdia začali zameriavať na lukratívnejšie odbory, a venovať sa oblastiam s potenciálom budovania kariéry a vyšších výnosov. Vo väčšej miere sa zapájajú do pracovného procesu a ich pracovné skúsenosti narastajú. Vďaka tejto „tichej revolúcii“ v rodových rolách sa časť rozdielu v mzdách, respektíve časť spôsobená rozdielmi v ľudskom kapitáli, postupne eliminovala.

Názory výskumníkov na pôvod „nevysvetlenej“

časti gender wage gapu, teda časti, ktorá nie je spôsobená rozdielmi vo vzdelaní či pracovných skúsenostiach, sa líšia. Podľa niektorých je príčinou nižšia schopnosť vyjednávania či nižšia súťaživosť žien. Avšak, tieto vysvetlenia neobjasňujú vplyv faktorov súvisiacich s časom, ako je napríklad nárast rozdielu v zárobkoch s vekom.

Claudia Golding vo svojom výskume predstavuje alternatívne vysvetlenie prostredníctvom penalizovania časovej (ne)flexibility. Pripisuje mzdové rozdiely tomu, ako firmy odmeňujú jednotlivcov na základe ich preferencií v oblasti flexibility na pracovisku. Flexibilita je v tomto ponímaní komplikovaný koncept, ktorý zahŕňa počet odpracovaných hodín zamestnancom, pracovnú pohotovosť, dostupnosť pre klientov, účasť na pracovných stretnutiach a podobne. Golding (2014) uvádza, že hodnota pracovného času sa líši naprieč povolaniami a odvetviami. Vo vysokokvalifikovaných povolaniach charakterizovaných vyššími príjmami, bude flexibilita čeliť vyšším postihom. A to jednoducho preto, že ide o pozície, kde častejšie záleží na striktnom dodržiavaní termínov či komunikácii a budovaní medziludských vzťahov, a nedostupnosť alebo skrátený pracovný čas sú nežiadúce. Náklady na flexibilitu zahŕňajú signalizáciu – kde dlhší pracovný čas signalizuje väčšiu obetavosť a odhodlanie – a diskrimináciu. Diskriminácia v tomto kontexte môže vyplývať zo zaujatosti voči pracovníkom, ktorí oceňujú dočasnú flexibilitu. Podľa Goldinovej absencia stimulov pre firmy na uprednostňovanie tých, ktorí pracujú dlho alebo v určitých hodinách, pomôže preklenúť rozdiely v odmeňovaní (Goldin, 2014).

Rodový rozdiel v zárobkoch je podľa výskumov primárne ovplyvnený rozdielmi v dočasných prerušeníach kariéry a počte odpracovaných hodín za týždeň medzi pohlaviami. Ženy majú tendenciu častejšie „vypadnúť“ z kariéry a pracujú kratší pracovný čas, často na čiastočný úväzok alebo ako samostatne zárobkovo činné osoby. Veľký vplyv na túto skutočnosť má nepochybne materstvo. Zdá sa, že matky si aktívne vyberajú pracovné miesta vhodné pre rodinný život, vyhýbajú sa pozíciám s dlhou pracovnou dobou a rozsiahlymi možnosťami kariérneho postupu a túžia po časovej flexibilita. A to aj na úkor vysokého mzdového ohodnotenia. Aktivita na trhu práce ovplyvňuje aj príjem partnera. Ženy, ktoré sú vydaté za manželov s vyšším zárobkom, znižujú participáciu na trhu

práce po prvom pôrode podstatne viac ako tie, ktoré majú menej zarábajúcich partnerov. Naopak, medzi ženami bez detí väčšie zárobky manželov zvyšujú ponuku práce. Ponuka mužskej pracovnej sily zostáva otcovstvom prakticky nedotknutá (Bertrand et al., 2009).

Hoci povedomie o rodovej nerovnosti vzrástlo, pokrok v znižovaní rozdielov v odmeňovaní žien a mužov je naďalej pomalý. Urýchlenie pokroku si vyžaduje komplexný politický záväzok a spoločenskú transformáciu. Je nevyhnutné podporovať rovnomerné rozdelenie rodinných povinností, poskytovať primeranú starostlivosť o deti a starších ľudí a podporovať návrat žien do práce. Okrem toho, zvýšenie prístupu mužov k rodičovskej dovolenke môže zmeniť predstavu o zamestnankyniach ako matkách a prekonať zaužívané stereotypy.

Ilustrácia: Claudia Goldin

Multiplikátor s pamäťou¹

Tomáš Ševček
KHP, NHF, EUBA

Počas štúdia ekonómie sa častokrát stretneme s pojmom multiplikátor – investičný multiplikátor, peňažný multiplikátor, multiplikátor pridanej hodnoty v Input-Output analýze a iné. Vo všeobecnosti multiplikátor vyjadruje, ako sa bude meniť nejaká premenná, keď sa iná premenná zvýši o jednu jednotku. Multiplikátory, s ktorými sa stretávame počas štúdia či v ekonomických modeloch, však neberú do úvahy, že v ekonomii býva vplyv nejakej premennej na inú často oneskorený.

Predpokladajme, že máme štvorsektorový ekonomiku, v ktorej platí známy vzťah:

$$Y = C + I + G + NX \quad (1)$$

Pýtame sa, o koľko sa zmení produkt Y, keď sa zvýšia investície I o jednu jednotku. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že Y sa tiež zmení o jednu jednotku. Bolo by tomu tak, keby ostatné premenné vo vzťahu (1) nezáviseli od Y. Štandardne sa však predpokladá (aspoň zjednodušene na hodinách makroekonómie sa uvažujú nasledovné lineárne vzťahy), že platí:

$$C = C_0 + mpc((1-t)Y - T + TR) \quad (2)$$

$$IM = IM_0 + mpmY \quad (3)$$

kde mpc a mpm sú hraničné sklony k spotrebe, respektíve k importu, C_0 a IM_0 sú autonómna spotreba, respektíve autonómny import, TR sú transfery, T autonómne dane a t sadzba indukovanej dane. Derivovaním vzťahu (1) podľa I dostávame:

$$\frac{dY}{dI} = \frac{dC}{dY} \frac{dY}{dI} + 1 - \frac{dIM}{dY} \frac{dY}{dI} \quad (4)$$

z čoho po osamostatnení dY/dI a vyjadrení dC/dY a dIM/dY zo vzťahov (2) a (3) dostávame hodnotu investičného multiplikátora v štvorsektorovej ekonomike:

$$k := \frac{dY}{dI} = \frac{1}{1 - mpc(1-t) + mpm} \quad (5)$$

Zároveň, keďže všetky vzťahy sú lineárne, zjavne platí rovnosť (ktorá sa dá dostať dosadením (2) a (3) do (1) a osamostatnením Y):

kde b vyjadruje súčet zvyšných členov (nezávislých

od Y a I) po daných úpravách.

Obdobne v Input-Output analýze platí nasledovný

$$Y = kI + b \quad (6)$$

vzťah pre vektor produkcie x:

kde A je matica technických koeficientov a y je vektor konečného použitia. Osamostatnením x dostávame (pričom existencia danej inverznej matice je zaručená ekonomickými predpokladmi):

$$x = Ax + y \quad (7)$$

kde $L = (I-A)^{-1}$ je takzvaná Leontiefova matica. Vidíme, že vzťahy (6) a (8) sú analogické, takže sa dá (vcelku správne) očakávať, že aj matica L, respektíve jej prvky budú vyjadrovať akési multiplikátory

$$x = Ly \quad (8)$$

konečného použitia na produkciu.²

Motivovaný danými príkladmi môžeme uviesť všeobecný vzťah pre multiplikátor k medzi veličina Y a X závislými od času t:

Ako je zjavné, multiplikátor k predstavuje zmenu premennej Y v čase t, pokiaľ narastie premenná X v tom istom čase t o jednu jednotku. Pri reálnych ekonomických procesoch sa však dá očakávať, že

$$Y(t) = kX(t) + b \quad (9)$$

² Poznamenajme ešte, že vzťahy k a L nápadite pripomínajú vzťah pre súčet geometrického radu $a_0/(1-q)$. Nejedná sa o náhodu, keďže dané vzťahy sa dajú odvodiť aj pomocou nekonečného geometrického radu (v prípade matíc v Input-Output modeli pomocou tzv. Neumannovho radu, ktorý je zovšeobecnením geometrického radu).

daná zmena nenastane okamžite, ale s nejakým oneskorením T . V tomto prípade by sa vzťah (9) zmenil nasledovne:

V skutočnosti sa dá očakávať, že na súčasnú hodnotu premennej Y bude mať vplyv viacero minulých hodnôt X , potenciálne až nekonečne veľa. To nás privádza k nasledovnému vzťahu:

$$Y(t) = kX(t - T) + b \quad (10)$$

kde pre váhy platí:

Pokiaľ predpokladáme, že X vplýva na Y nie iba v určitých diskretných okamihoch, ale spojite, tak dostávame vzťah:

$$Y(t) = k \sum_{n=0}^{\infty} K_n(T)X(t - nT) + b \quad (11)$$

s podmienkou pre váhovú funkciu:

$$\sum_{n=0}^{\infty} K_n(T) = 1 \quad (12)$$

Po matematických úpravách a zopár predpokladoch môžeme napísať vzťah pre zovšeobecnený multiplikátor:

$$Y(t) = k \int_0^{\infty} K(\tau)X(t - \tau)d\tau + b \quad (13)$$

kde $M(t, \tau)$ je takzvaná memory function. Podľa

$$\int_0^{\infty} K(\tau)d\tau = 1 \quad (14)$$

tvaru tejto funkcie môžeme kontrolovať, koľko z minulosti si daný proces „pamätá“, t.j., aký vplyv má história premennej X na súčasnú hodnotu

$$Y(t) = \int_0^t M(t, \tau)X(\tau)d\tau \quad (15)$$

premennej Y . Zároveň sa dajú všetky predchádzajúce tvary multiplikátorov odvodiť pomocou vhodnej memory function (napr. pomocou vhodne zvolenej Diracovej distribúcie). Zaujímavosťou je, že pre vhodne zvolenú memory function, ktorá zachytáva mocninový pokles pamäti, môžeme dostať rôzne operátory z frakcionálneho počtu (v tomto prípade konkrétne Riemannov-Liouvilleov frakcionálny integrál, v prípade akceleračného Caputovu frakcionálnu deriváciu), ktorý sa v poslednej dobe vo výraznej miere aplikuje aj v ekonómii a vo financiách.

Poznamenajme ešte, že vzťah (15) môžeme písať aj pomocou integrálneho operátora nasledovne:

Na vzťah (16) sa dá pozeráť analogicky ako na vzťah (8). Vzťah (8) hovorí, že ak vezmeme nejaké y napr. z priestoru R^n (usporiadané n -tice reálnych čísel) a ak má L rozmer vo všeobecnosti $m \times n$ (v

$$Y(t) = \mathcal{M}_0^t(X(\tau)) \quad (16)$$

prípade Input-Output analýzy sú oba rozmery n), tak po aplikovaní L na y dostaneme nový vektor x z priestoru R^m . Obdobne vzťah (16) hovorí, že ak vezmeme funkciu $X(\tau)$ z vhodného priestoru funkcií, tak aplikáciou operátora $\mathcal{M}_0^t$ na túto funkciu dostaneme novú funkciu $Y(t)$ z nejakého priestoru funkcií.³ Tým dostávame peknú aplikáciu funkcionálnej analýzy, konkrétne teórie operátorov, v ekonómii.

Kto sa chce dozvedieť viac o procesoch s pamäťou v ekonómii a o využití frakcionálneho počtu v ekonomických modeloch, odporúčame knihu Tarasov, Vasily E. a Tarasova, Valentina V.. *Economic Dynamics with Memory: Fractional Calculus Approach* (2021), z ktorej bola časť tohto príspevku spracovaná.

³ Pre vhodne zvolené priestory funkcií (konkrétne pre takzvané L^2 priestory) má daný integrálny operátor veľmi podobné vlastnosti s maticami, takže sa dá taký integrálny operátor vo veľmi zjednodušenom ponímaní brať ako akási spojitá verzia matic. Danú analógiu je formálne lepšie vidieť, ak si vzťah (8) rozpíšeme cez sumu pre i -ty prvok vektora x $x_i = \sum_{j=1}^n l_{ij} y_j$ a porovnáme so vzťahom (15).

katedra
hospodárnej politiky

